

De Multatulianen groeten u allen zeer

Bij het afscheid van J.A. Roelfsema-Tenge, conservator Multatuli-Museum 1957-1988

UITGELEZEN BOEKEN KATERN VOOR BOEKVERKOPERS EN BOEKENKOPERS

Samengesteld door Atte Jongstra en Jos van Waterschoot

- J.N. VAN HALL 1 ALLES IS BEHOORLIJK GEREGELD
TRISTAN HAAN 2 TWEE GEHEIMEN VAN EEN RODDELTANTE
MARIE ANDERSON 6 IK BEN OORSPRONKELIJK
G.W. HUYGENS 7 DENKEND AAN DE KORSJESPOORTSTEEG
HANS JALVINGH 10 NOTITIES VAN EEN NIET-LETTERKUNDIGE
LOUIS DAVIDS 11 IK WEET NIET WAAR IK STERVEN ZAL
MANI KUMMER 12 HET RITME VAN DE OERDRIFT
WIM BORN 15 HOOFDZAKEN EN INZICHTEN
M. COENS 16 TWEE GEDICHTEN
J. VAN WATERSCHOOT 17 EEN RAADSELACHTIGE MAX HAVELAAR
HANS VAN DEN BERGH 19 SEX, EMANCIPATIE EN MORAAAL
H.F.A. PEYPERS 23 SLECHTE LECTUUR
ANNEMARIE KETS-VREE 26 FULL OF FALLACIE
ANONIEM 28 PLAGIAAT
H.H.J. DE LEEUWE 29 TOEKOMSTVERWACHTING EN ENERGIE
KAPITEIN HADDOCK 34 VUURVLIEGJES
PLUTO 35 EEN VERTELLING UIT DUISTERLAND
BERNT LUGER 39 GLORIOSO ONTMASKERD
P. HUET 42 GEBED EENS TWIJFELAARS
MULTATULI 43 INDRUKKEN VAN EEN ROOMSCHE KERK
J. KORTENHORST 45 OVER CONSERVATOREN
E.T. 48 HEROWORSHIP
ALEXANDER COHEN 49 DE SMAAK VAN MULTATULI'S GEESEL
ATTE JONGSTRA 51 DE OPENING VAN HET PARASOLSEIZOEN
DE VISIE VAN LEPUSE 55
ZUSTER J.F. DRUGHORN BIJLAGE I VIJFENTWINTIGHONDERDTWINTIG JAAR
ANONIEM BIJLAGE II HOE DOMINÉ WAWELAAR PREEKT
MEESTER GERARD BIJLAGE III EEN MERKWAARDIG TWISTGESPREK

UITGELEZEN BOEKEN

JAARGANG 4 NUMMER 2

3 maart 1990

<i>voorgeving</i>	Jan Willem Stas
<i>administratie</i>	Henny Scholten
<i>zetwerk</i>	Chang Chi Lan-Ying
<i>litho's</i>	Marlies Baayen
<i>drukwerk</i>	Drukkerij Jan de Jong
<i>bindwerk</i>	Binderij Van Waarden
<i>uitgave</i>	Uitgeverij De Buitenkant
<i>losse nummers</i>	f 17,50
<i>abonnement</i>	door overmaking van f 25,- op postgiro 1781409 t.n.v. Jan de Jong, Schipperstraat 11-13, 1011 AZ Amsterdam, o.v.v. UITGELEZEN BOEKEN. U ontvangt hiervoor minstens drie nummers.

De Multatulianen groeten u allen zeer

J. N. VAN HALL ALLES IS BEHOORLIJK GEREGLD

750
21398

De jarenlange (1883-1916) criticus van *De Gids*, Mr. J.N. van Hall, vervulde een belangrijke rol bij het opzetten van het Multatuli-Museum in 1910. Hij was tevens voorzitter van de commissie die in datzelfde jaar de Multatuli-herdenking organiseerde, en als zodanig niet onomstreden. Over Multatuli had hij immers nog nauwelijks iets steekhoudends gepubliceerd: was deze vertegenwoordiger van het literaire en maatschappelijke „establishment” het licht van de gehuldigde „beeldenbreker” eigenlijk wel geworden? Het *Bataviaasch Nieuwschblad* meende van niet: „Holland telt nog altijd voor het grootste gedeelte duisterlingen, wars van vrijheid naar den geest.” Bij dit „grootste gedeelte” werd ook Van Hall gerekend. Ook de multatuliaan H.C. Muller beschouwde Van Hall als onbevoegd. Dat neemt niet weg dat de gewraakte voorzitter een man met veel contacten was, met veel bonhomie fondsen voor het museum wist te organiseren, en ook daarnaast ontegenzeggelijk veel voor het museum heeft gedaan. Zijn brief uit 1914 getuigt daarvan. Behendig weet hij de openstelling van het Multatuli-Museum te waarborgen als de kleermakende autodidact Meersmans afscheid neemt als conservator. De hemzelf zo bekende ijver neemt hij ook waar bij J. de Gruyter, die kennelijk in 1914 al aan de biografie werkte, die pas in 1920 het licht zou zien.

Zeer geachte Mevrouw Douwes Dekker, vergun mij U eens op de hoogte te stellen van de lotgevallen van ons Multatuli-Museum. Onze bibliothecaris, de heer Meersmans, heeft zich verplicht gezien, zijn functie neer te leggen. Daar een groot deel van hetgeen zich in het Museum bevindt aan hem toebehoort (ongeveer 100 stuks studiën over Multatuli, brieven van, aan en over M., de oorspronkelijke werken en verschillende uitgaven, een aantal vertalingen enz.) en hij van plan was dit terug te nemen, tenzij wij ze van hem aankochten voor f475,-, zijn wij tot dat laatste overgegaan. Onze kas liet niet toe, daarvoor meer dan f100,- af te zonderen, het overige hopen wij door een beroep op belangstellenden bijeen te krijgen.

Intusschen zijn wij er in geslaagd, twee jonge dames, de dochters van de onlangs overleden advocaat Kuhn, bereid te vinden, bij wijze van proef, de

Mr. J.N. van Hall: veel contacten, behendig beleid

functie van bibliothecaressen op zich te nemen. Zij zijn nu ijverig bezig, zich er in te werken. Gedurende den tijd dat zij haar zomervacantie nemen, van 16 Juli tot 1 September, zal de suppoost van het Stedelijk Museum, Beckering, toezicht op ons Museum houden. Van de conservator van het Stedelijk Museum, de heer Baard, ontvangen wij veel medewerking. Hij is ook lid van ons Bestuur en stelt hen, die buiten de uren dat het Multatuli-Museum geopend is, een of ander geschrift wenschen te raadplegen, daartoe steeds in de gelegenheid worden gesteld, onder toezicht van den genoemden suppoost.

Alles is dus behoorlijk geregeld.

De heer J. Funke is zeer ongeneigd de correspondentie tusschen zijn vader en Multatuli in bruikleen van ons Museum af te staan. Ik hoop daarover nog nader met hem te onderhandelen.

Is het U bekend, dat de heer J. de Gruyter uit Haarlem bij Elsevier's Uitgevers Mij. een biographie van M. zal uitgeven? De man zit geregeld ijverig in ons Museum te werken.

Gaat het U goed?

Met beste wenschen en vriendelijk groeten.

Hoogachtend J.N. van Hall. (3-7-1914)

Marie Anderson

Voor Marie Anderson heb ik al jarenlang een zwak en vanaf 1975 heb ik op het Multatuli-Museum vaak episodes uit haar leven besproken met Jacqueline Roelfsema, die in mijn bewondering voor dit personage kan delen. Was er weer eens iets nieuws over Marie Anderson gevonden, dan konden wij meestal hartelijk lachen, al ontbrak het besef niet dat het een verre van gemakkelijk leven was geweest, en dat deze vrije vrouw zo volledig in een tegencultuur was geworteld, dat het evenmin eenvoudig zou blijken gegevens op te sporen.

Voeg daarbij nog een tweede rem op het onderzoek: haar reputatie! Vooral Du Perron heeft fors over haar uitgepakt. Een „mesthoop van keu-

kenmeidenpraatjes”, jaloezie „tegen de oneindig superieure Mimi”, „ronduit sensatielust”, al stamt die lust dan *niet* van „een in burgerdeugd gekuraste dame”, dat zijn zo de bewoordingen die zij hem ingaf. Nu is het duidelijk dat Du Perron een parallel ontwaarde tussen Marie Andersons *Multatuli-wespen* van 1888 (of de later daarvan omgewerkte uitgave *Uit Multatuli's leven* (1901 en de heftige aanval die de „schoondochter” (de weduwe van zoon Edu) lanceerde in *De Waarheid over Multatuli en zijn gezin* (1939). Maar in één opzicht, dat moest hij wel toegeven, was Marie Anderson hem liever dan andere Multatuli-verguizers: zij beaamde tenminste volmondig het genie van de schrijver en de voorbeeldige waarde van zijn opkomen voor de Javaan, wat ook de beweegredenen voor het ontslag te Lebak mochten zijn geweest. Die royale erkenning geeft al aan dat haar werk beslist vanuit een andere geest is geschreven dan dat van de schoondochter.

In onze waardering voor Marie Anderson is ook vanaf 1940, bij een toegenomen biografische kennis over Multatuli, verandering gekomen. Dat blijkt wel uit de reprint van *Uit Multatuli's leven*, met een inleiding en aantekeningen van J. Kortenhorst (1981). Marie Anderson heeft Multatuli als een volledig en uitzonderlijk gecompliceerd mens gesteld tegenover de bidprentjesachtige glans van zondeloosheid, die de door zoveel vereerders geschreven portretten kleurt of bijkleurt.

Intussen heeft de biografische kennis over Marie Anderson geen gelijke tred gehouden met die over Multatuli. Toch is zij ondanks al haar gebreken robuust — je zou bijna zeggen kwajongens-achtig genoeg om als personage voor zichzelf te spreken, afgezien van haar contacten met, zoals zij het zelf noemt, „Nederlands *eenigen genialen* auteur”. Voor een echte biografische notitie beschik ik over nog niet meer dan een staketsel. Het hier vereiste korte bestek biedt alleen de ruimte om als voorproef een paar minder bekende gegevens mee te delen.

Eerst enkele data. Anna Maria Anderson, geboren op 2 augustus 1842 in Den Haag. Dochter van Pieter

De Multatulianen groeten u allen zeer

TRISTAN HAAN TWEE GEHEIMEN VAN EEN RODDELTANTE

3

Anderson (1800–1865), ambtenaar aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken, en Maria Wijnanda van Goudoever. De geboortedag 19 februari (Kortenhorst) zal een door de sterfdatum ingegeven lapsus zijn. In 1869 leerde Marie jonkheer F.A. Hartsen (1838–1877) kennen en op 15 april 1870 werd haar te Pau in Frankrijk een zoon, Friedrich Maria Anderson geboren, uit een vrije verhouding met de getrouwde Hartsen. Tot zover staat alles redelijk vast, maar dat wordt minder bij de obligate afronding, de sterfdatum. Kortenhorst houdt het op Den Haag, 19 februari 1912. De biografische aantekeningen in Multatuli's *Volledige Werken* hadden zich voorzichtiger betoond. Die in deel X geven een identieke datum, maar zonder plaats, en deel XI waagt zich aan een gissing daaromtrent: „wrsch. in Duitsland”. Kenmerkend misschien voor de mate van belangstelling van oudere Multatulianen, want een en ander betekent dat een behoorlijke akte van overlijden nog niet in de dossiers voorkomt. De plaats dient dan ook Mainz te zijn en de juiste datum 19 februari 1917. Dat is bekend uit een brief van zoon Friedrich aan het Multatuli-Museum, gedateerd Wiesbaden, 20 september 1933. Hij schreef toen: „übrigens ist merkwürdig: „Multatuli” starb an einem 19ten Februar — und „meine Mutter” später auch! am 19ten Febr.!! 1917 in Mainz.” Een overlijdensakte kan ik ook zelf nog niet tonen, want post heen en terug naar Mainz vergt meer tijd dan de redactie voor ogen stond bij de samenstelling van dit nummer. De juistheid van het jaartal vindt overigens zijn bevestiging in de bestuursnotulen van de Vereniging Multatuli-Museum, onder 12 juli 1987. Bij de binnengekomen stukken somt men op: „Dan van den heer F.M. Anderson te Wiesbaden, waarin hij bedankt voor rouwbeklag bij het overlijden van zijn moeder, mevr. Marie Anderson...”

Het aardige is dat de onoverzichtelijke vloed van Multatuliana tenminste één titel telt met het goede sterfjaar. In *De Tijdspiegel* van 15 mei 1920 vertelt J.G. Sleswijk over een toevallige ontmoeting met zoon Friedrich in Heidelberg en merkt op: „Marie Anderson is drie jaar geleden te Mainz

F.A. Hartsen: „Zelfs heeft men mij kwalijk genomen dat ik weer met met mijn vrouw ben gaan wonen — onder zekere condities natuurlijk! Ik was verplicht, altijd met Marie Anderson in één huis te blijven wonen, zeggen sommigen, maar dit geef ik niet toe. Wat mij betreft, ik erken dat ik verplichtingen jegens Marie en mijn zoon heb, en ik zal zal nakomen.”

gestorven en aldaar begraven”. Friedrich moet zeer verduist zijn geraakt en nauwelijks meer Nederlands hebben kunnen lezen. Hij was van 1891 tot 1914 eerste violist geweest aan het Stadttheater in Mainz, om vervolgens — in het eerste oorlogsjaar — met zijn vrouw een antiquiteitszaak in Heidelberg te beginnen. Als antiquiteit of relik bewaarde hij nog steeds Multatuli's brief, die hij na een logeerpartij in Nieder Ingelheim voor zijn moeder had meegekregen. Sleswijk drukte het volgens Friedrich ongepubliceerde stuk af. Het is de brief van 17 augustus 1886, die in de beide boekjes van zijn moeder was opgenomen — behalve, en dat is weer echt Marie Anderson, het naschrift van Mimi. Zij zal zo haar motieven hebben gehad om niet al te openlijk aan te sturen op een botsing over auteursrechten.

In In 1889 verscheen bij de Amsterdamse uitgever A.

4 De Multatulianen groeten u allen zeer

TRISTAN HAAN TWEE GEHEIMEN VAN EEN RODDELTANTE

Friedrich

van Klaveren, die ook de *Multatuli-wespen* in zijn fonds had, een omvangrijke studie van een zekere Dr. F. van Goudoever: *De Vrouw. Haar verleden, heden en toekomst. Bijdrage tot de oplossing van het prostitutie-vraagstuk*. De familienaam Van Goudoever is hier al eerder gevallen, maar niet als auteursnaam. De moeder van Marie Anderson heette zo. Nu laten stijl en inhoud van het boek geen enkele twijfel toe over de identiteit van de schrijfster, maar gelukkig bevat het exemplaar van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam — bewaard onder de signatuur 1074 G 25 — een handgeschreven opdracht aan een niet genoemde persoon. Er staat: „Van de schrijfster,

Marie Anderson, Würzburg, '89". Daarmee is een nieuwe titel toegevoegd aan de al bekende van ons personage. Het pseudoniem Van Goudoever, opgesierd met een Dr. D.F., wordt wel correct opgehelderd in de lijst van De Kempnaer, maar daar gaat het zo te zien om een drietal belletristische werken, *De Vrouw* is er niet bij. Overigens mag de ware auteursnaam een onthulling zijn, naar inhoud bevat het boek ideeën en zo nu en dan stokpaardjes die de schrijfster ongetwijfeld haar leven lang gekoesterd of bereden heeft.

Ik probeer een paar hoofdlijnen aan te geven uit dit chaotische en broddelige werk, dat er uitziet alsof het tussen voltooiing van het manuscript en verschijning in de boekhandel door geen enkele correctorshand is gegaan, en al evenmin door die van Marie Anderson zelf. Het staat vol zonderlinge afkortingen als prost., mannel., vrouwel., het strooid onbekommerd met fraaie germanismen als de stelling der vrouw (positie) en bergwerken (mijnen), het maakt vooral ook ruimhartig reclame voor alle mogelijke titels op het gebied van geslachtsleven en prostitutie, die meestal gemeen hebben dat ze bij Van Klaveren zijn uitgekomen. Alsof het voor rekening van de schrijfster is gepubliceerd, maar met betaling in de vorm van reclame.

Over prostitutie heel in 't kort. Marie Anderson ziet die als volstrekt samenhangend met en logisch passend in de maatschappij van haar tijd. Zij is voor een geheel bordeelverbod en keert zich heftig tegen alles wat naar reglementering en visitering zweemt (registratie en verplichte medische keuring van prostituties). Zonder het zo te formuleren, heeft ze een scherp oog voor een van de voornaamste spookbeelden van de negentiende-eeuwse burgerij, dat van een volledige syfilisering van de maatschappij door het gif dat bovenal de lagere standen verspreiden. De „vrouwen-quaestie” is voor haar een onderdeel van het sociale vraagstuk en kan eerst tegelijk daarmee worden opgelost. Dat komt neer op het klassieke standpunt van het socialisme.

Inderdaad „andere sociale toestanden, andere seksuele verhoudingen,” pas met de verwezenlij-

De Multatulianen groeten u allen zeer

TRISTAN HAAN TWEE GEHEIMEN VAN EEN RODDELTANTE

5

king van het socialisme ziet zij de emancipatie van de vrouw bereikt. Er steekt veel van het optimisme en de heilsverwachting bij de sociale beweging uit die tijd in haar, zonder dat ze als „socialiste” een sterk leerstellige indruk maakt. In de vernieuwde maatschappij zal de vrouw *vrij en gelijk naast de man* staan. „In haar keus, ook in de liefde is zij zoo vrij als hij, en vervoegt ze geheel over zichzelf. Het seksueele leven is ieders *persoonlijke zaak...*”. De toekomst schetst ze als volgt: „De vooruitgang gaat in deze richting voort: *De vrouw treedt allengs en meer-en-meer uit het enge huis de groote maatschappij in, deelnemend aan het publieke leven van 't beschaafde volk* — waartoe men niet meer alleen de mannen zal rekenen — *en de ware belangen der menschheid. Excelsior!* zal aller leus zijn.”

Natuurlijk ontbreekt ook het pleidooi voor de Nieuw Malthusiaanse Bond niet, al is het onder het voorbehoud dat (alleen?) in de tegenwoordige samenleving beperking van geboorten plicht is.

Is *De Vrouw* een boek zonder originaliteit? Ik onderstreep ongeremd de positieve waardering van de vrouwelijke lust en houd dat voor een oorspronkelijke trek, zeker in het licht van een aantal veel latere publikaties in de feministische beweging. Even volmondig als Marie Anderson het genie van Multatuli toegaf, beaamde zij de vrouwelijke lust. Zij zag die als gelijk aan de mannelijke, zeker niet minder, maar in de eerste plaats ook als gelijkwaardig. Is haar boek zonder vooroordeel? Ach, wie is er zonder? Hoezeer je ook een contrapunt in de samenleving vormt, hoe je ook doordeesemd bent van een tegencultuur, ongedacht en ongemerkt slaat de dominante cultuur maar al te vaak toe. Het seksueele leven mag dan voor haar een persoonlijke zaak zijn, voor homoseksualiteit, waarbij zij in de geest van de tijd bovenal aan de mannelijke denkt, kan Marie Anderson haar afgrijzen niet verbergen. Zij staat daarin niet boven de vooroordelen van de haar omringende cultuur, waarmee zij in andere opzichten zo volledig had gebroken.

Maar vooroordeel of niet, ook mijnerzijds, zij is mij liever dan Mimi Hamminck Schepel.

*Van de schrijver,
Marie Anderson:
Wienburg, '09.*

DE VROUW.

Haar verleden, heden en toekomst.

Bijdrage tot oplossing van het Prostitutie-vraagstuk.

DOOR

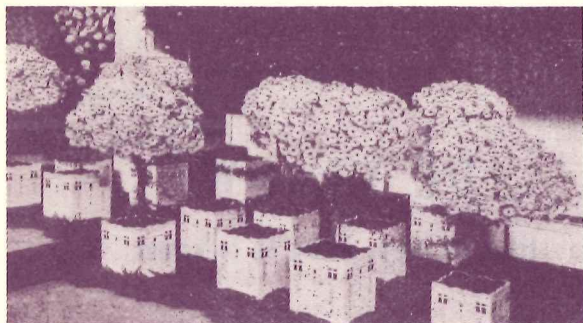
Dr. F. VAN GOUDOEVER.

„Rien n'inspire tant de courage que le témoignage d'un cœur droit, qui tire de la pureté de ses intentions l'audace de prononcer hautement et sans crainte des jugemens dictés par le seul amour de la justice et de la vérité.”

AMSTERDAM. — A. VAN KLAVEREN.

F. van Goudoever: „de stelling der vrouw”

De Multatulianen groeten u allen zeer

De enkelbloemige Chrysanthemum Indicum Marie Anderson op stan

Eenige lezers hebben me willen dwingen om mijn spelling, stijl, ideën, mezelf optegeven. Dat kan niet. Mijn stijl is mijn eigendom; als kind had ik de kiem er van. Mijn geest en wijs van uitdrukking zijn één. Ik ben dus oorspronkelijk — niettegenstaande sommigen bij mij aan Multatuli denken. Als anderen naäpen, of beruchte of bekende ideën als nieuw geven — ik niet. Ik zou eer iets anders stelen, dan schrift. Ik meen dat ik iemand met oordeel oorspronkelijk kan voorkomen.

Mijn spelling te veranderen, gaat niet. Waar ik spel als Multatuli inplaats van als Weiland, Siegenbeek, of anderen, heb ik reden. Ik doe verder wat ik 't beste vind (zooals ieder in alles teregt doet), en ik ben volstrekt niet grillig. — Ik *weet* wat ik doe, en heb *veel* geweten, lezer die mijn schrijven haat, of afkeurt er in. Ik moet mijn eigen weg gaan — en ga hem zonder hulp te willen. Er zijn heus moeilijker wegen in de wêreld.

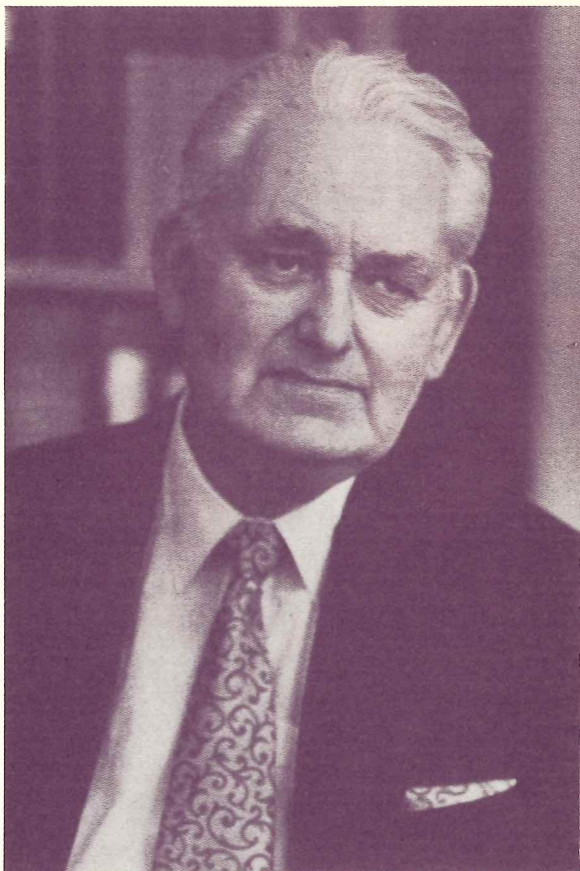
De Multatulianen groeten u allen zeer

G. W. HUYGENS DENKEND AAN DE KORSJESPOORTSTEEG

7

In een nostalgische stemming (typisch symptoom van de gevorderde leeftijd!) gaan mijn gedachten vaak terug naar het huis aan de Korsjespoortsteeg, waar het Multatuligenootschap zijn bestuursvergaderingen hield, en ons medebestuurder Lien Roelfsema als de ideale gastvrouw fungeerde. In de jaren voordat beneden het Museum kon worden geopend, vergaderden wij in de comfortabel ingerichte zitkamer boven-vóór, waar eens kapitein Douwes Dekker met de zijnen bij de kachel moet hebben gezeten. Merkwaardig hoe beperkt de behuizing van een niet onwielvarend middenstandsgezin anno 1820 eigenlijk was! Ik betwijfel of er toen ook die gezellig-intieme sfeer heerste, die Lien aan het interieur had meegegeven, maar het uitzicht op straat moet meer met de Biedermeiertijd in overeenstemming zijn geweest dan nu het geval is.

Een prettige geest heerste er doorgaans op onze vergaderingen, al klonk er in de jaren zestig enkele malen de nagalm van nare incidenten, waarvan de oorzaken elders lagen: verdachtmakingen en pesterijtjes waarop niet altijd gelukkig is gereageerd. Maar het waren uitzonderingen, want voorzitter Stuiveling was er de man naar om in onze kleine kring een vriendschappelijke sfeer te scheppen. Garnt Stuiveling was een unieke voorzitter. Hij gaf leiding aan de zaken, doorzag de ingewikkeldste situaties snel, wist hoofd- en bijzaken goed uit elkaar te houden en kon putten uit een rijke bron van kennis en ervaring. Goed kende hij de weg in Amsterdamse en Haagse ambtelijke doolhoven, en hij wist de langzaam draaiende bureaucratie met taaie vasthoudendheid het hoofd te bieden. (Inderdaad, hier passen slechts onmultatuliaanse gemeenplaatsen!) Van de ijdelheid die hem vaak werd toegeschreven hebben we nooit veel gemerkt; des te meer van de belangstelling en de vriendschap die wij allen van hem mochten ondervinden, en die zich ook over onze gezinnen uitstreekte. Tussen de besprekingen door vond hij altijd gelegenheid voor een gesprek op het persoonlijke vlak. In Garnt waardeerden wij naast zijn organisatorische begaafdheid en zijn fenomenale kennis van de Multatuliaanse materie (inclusief de historische achtergronden) bovenal de hartelijkheid die van hem uitging.

Garnt Stuiveling: taaie vasthoudendheid

Een volslagen andere persoonlijkheid was conservator Henri A. Ett, die zich in tal van opzichten met Douwes Dekker verwant voelde — al miste hij eigenlijk als enige in ons gezelschap diens gevoel voor humor. Evenals Multatuli leefde hij consequent vanuit zijn beginselen, zijn gevoel voor menselijke waardigheid, en hij telde zijn materiële belangen volstrekt niet. Uiterlijk viel hij op door zijn hypercorrecte kleding — ook al een Multatuliaanse eigenschap, die hij tot een Couperiaans dandyisme doorvoerde; zonder paraplu zag men hem nooit. Hij verafschuwde de toen opkomende rage voor het dragen van truien en hij nam — precies als Dekker — ernstig aanstoot aan slechte manieren, misplaatste

De Multatulianen groeten u allen zeer

Henri Ett: beginselvast

jovialiteit en platvloers taalgebruik. In werkelijkheid was hij een kwetsbaar mens, moeilijk in de omgang en voor zichzelf, maar wel een man van karakter, door en door betrouwbaar en integer. Veel heb ik geleerd van zijn ervaringen als speurend documentalist en van zijn genealogische kennis.

Het waren heel uiteenlopende karakters, die elkaar via Multatuli gevonden hadden. Ik denk dan ook aan Hans de Leeuwe, lange tijd secretaris, man van grote eruditie en cultuur; aan ondervoorzitter Piet Spigt met zijn belezenheid in de verlichtingsfilosofen, zijn praktische zin en zijn Amsterdamse zin voor humor, en aan onze even bescheiden als be-

kwame penningmeester Chris Bij, die met Dekker zijn enthousiasme voor het schaakspel gemeen had. Zij kenden zonder uitzondering de weg in Multatuli's geschriften als weinigen.

In dit gezelschap nam Lientje Roelfsema uitvoering aan de beraadslagingen deel, wist zo nodig de dingen „recht voor zijn raap” te zeggen en nam veel voor haar rekening waar het de praktische uitvoering betrof. Zij was een grote steun voor de conservator die zij bijstond, vaak verving en die zij later zou opvolgen. Vóór 1970 hadden we ook haar onvergetelijke man Roel als gastheer in ons midden, die zich buiten de eigenlijke besprekingen hield, maar zo nodig olie op de golven kon gooien en boeiend wist te vertellen. Als man van de praktijk kon hij geen begrip opbrengen voor de ambtelijke bureaucratie, die de inrichting van het Museum steeds weer vertraagde. Hij heeft dit laatste helaas niet meer mogen beleven.

Een enkele maal verscheen er met het oog op een bepaalde onderneming een adviseur of medewerker ter vergadering; soms was dat Geert van Oorschot, altijd vol ideeën, altijd met zware sigaren in zijn bagage. Hij kon de dingen duidelijk zeggen, meestal nogal ongenueanceerd, en voor wat vuurwerk zorgen als hij hamerde op het aambeeld van de *Volledige Werken*, die maar niet opschoten. De moeilijkheden wuifde hij met weids gebaar van tafel. Evenals Ett (die hem eigenlijk niet kon uitstaan) was hij een man met gebruiksaanwijzing, maar zijn eigenaardigheden namen we op de koop toe. Tenslotte had hij door zijn energie en zijn enthousiasme voor Multatuli enorm veel tot stand gebracht. Zeker, het was Multatuli die ons bijeen had gebracht, maar kritiekloze „Multatulianen” zijn wij er niet door geworden, zelfs Henri niet. Met zijn kennis van zaken en intelligentie zag hij wel degelijk de negatieve eigenschappen van de grote man, maar evenals Du Perron accepteerde en vereerde hij in hem de complete mens. Nee, het woord „Multatuliaan”, volgeling van een hyper-individualist, is en blijft een *contradictio in terminis*. In een ver verleden zijn er wel eenvoudige lieden geweest voor wie elk

De Multatulianen groeten u allen zeer

G. W. HUYGENS DENKEND AAN DE KORSJESPOORTSTEEG

9

woord, iedere daad van de Meester heilig was; laten we daarbij niet vergeten dat tallozen zijn woord als een bevrijding hebben ondergaan. Op de meer zelfstandige figuren (onder wie heel beroemde namen) heeft hij op verschillende gebieden een niet weg te cijferen invloed uitgeoefend, die zij verwerkten zonder al zijn eigenaardigheden ernstig te nemen. Het is toch ook moeilijk vol te houden dat Multatuli geen enormiteiten heeft verkocht en geen kinderen met het badwater heeft weggegooid.

Ook voor ons blijft hij een inspiratie en was de herlezing van zijn geschriften een aansporing om kritisch te blijven, en vooral wantrouwig jegens gangbare leuzen en „waarheden”. Hoewel de Multatuli-waardering in het algemeen tegenwoordig onmiskenbaar is afgenomen, blijft hij voor ons wat hij voor Du Perron geweest is: onze grootste schrijversfiguur uit het verleden, een van de weinige met internationale allure. Het bijeenbrengen en ordenen van zoveel mogelijk documentatie is dan ook iets gebleven dat eenvoudig gebeuren moest. Wat onze vereniging in dit opzicht sinds 1910 heeft verricht is iets waarover niemand zich behoeft te generen.

Op den duur was het Lien Roelfsema die het beste de weg wist in de enorme collectie, en de bezoekers kon voorlichten op een manier die alle respect afdwong, zowel door haar kennis van zaken als door haar prettige wijze van optreden. Zij was de laatste van ons oude team die het na het herdenkingsjaar 1987 nog even kon volhouden, totdat ook voor haar de jaren gingen tellen. Gelukkig had er gaandeweg een aflossing van de wacht plaatsgevonden en was er een jongere generatie gekomen om het werk voort te zetten, uiteraard op eigen manier. Wel denk ik dat men Lien Roelfsema nog geruime tijd zal missen, wier belangeloze toewijding het huis aan de Korsjespoortsteeg gemaakt heeft tot wat het is.

En voor ons ouderen is het huis zonder haar aanwezigheid toch niet meer wat het vroeger was, alle Multatuliana ten spijt.

Multatuli-Museum: aantrekkingskracht

Mijn eerste kennismaking met Multatuli dateert uit de dertiger jaren toen ik nog op school ging en dus erg jong was. Dat ik toen veel van zijn geschriften begrepen heb, kan ik niet zeggen. Ook de Max Havelaar vond ik maar een moeilyk boek.

In 1934 kwam ik by de belastingen — niet uit roeping maar uit harde noodzaak, het was immers crisis — en de lezing van Multatuli was voor my een welkome afleiding voor de dagelykse en eentonige werkzaamheden. Maar ook andere Nederlandse schryvers zoals Antoon Coolen, A.M. de Jong, Herman de Man en de buitenlandse Zola en Hugo werden gretig door my gelezen. Kortom, ik werd een alleslezer, maar geleidelyk aan met een voorkeur voor die schryvers, die de gevestigde orde aantastten en meer speciaal zy, die van hun anticlericale gevoelens blyk gaven. Was Multatuli anticlericaal? De vraag is gemakkelyker gesteld dan beantwoord. Wel is zeker dat hy het Nederlands bestuur in Indië scherp heeft aangevallen in zyn *Max Havelaar*.

En hiermee zyn we dan terug op myn voorkeur voor hen, die de gevestigde orde durven aanvallen. Helaas was Multatuli geen volksman. Dat heeft hy op 12 november 1886 duidelyk gemaakt: „Om misverstand uit den weg te ruimen, verklaar ik dat de meeningen der Sociaal-Demokraten over de mid-delen ter verbetering van den treurigen toestand waarin 'n zeer groot gedeelte der bevolking in Europa verkeert, my voorkomen in *hoofdzaak onjuist* te zyn.” Het is onder andere door deze verklaring, die ook de toenmalige arbeidersbeweging geen goed zal hebben gedaan, dat myn liefde voor Multatuli ook enigszins werd bekoeld. Maar dit weegt niet op tegen andere uitspraken en ideeën, die minder negatief zyn. Hy was nu eenmaal een gecompliceerd mens en zyn betekenis voor my blyft dat hy een baanbreker is geweest in een tyd, dat het grootste gedeelte van het volk nog onmondig was.

Een grote gebeurtenis is het verschynen van de *Volledige Werken, brieven en dokumenten* die my de mogelykheid boden om in Multatuli's keuken te kyken, hoewel niet alles wat daar bereid werd even smakelyk was. Zyn vele amourettes, zyn geëxalteerde brieven aan Mimi stemmen my wrevelig. Ik wil niet „de deurwaarder uithangen” zoals Du Perron zegt, maar jammer is het dat de brieven- en dokumenteneditie verscheidene onnauwkeurigheden bevatten, vooral in de (meestal) achter in elk deel opgenomen biografietjes. Ze betreffen vaak onjuiste geboorte- en sterfjaren. Dit neemt niet weg dat ik steeds weer met verlangen uitzie naar een volgend deel. Ik lees de brieven en dokumenten als een boeiende roman.

Toen ik in 1978 voor het eerst het Multatuli-Museum bezocht, vermoedde ik niet dat ik een geregeld bezoeker zou worden, maar het is er toch van gekomen. Hoe kan het ook anders? De boekery, krantenknipsels en overige Multatuliana hebben een zo grote aantrekkingskracht dat ik er wel heen moet. Het leven en de werken van Multatuli blyven voor my een bron van voortdurende lering, ontspanning en dus afleiding.

De Multatulianen groeten u allen zeer

LOUIS DAVIDS / IK WEET NIET WAAR IK STERVEN ZAL 11

Ik weet niet waar ik wonen zal.

Ik heb het Mercatorplein gezien, toen ik daar was met mijn vader om een huis te zoeken.

Als ik sterf op dat plein, want ik zal er zeker stikken in die kleine ruimte, zullen er kraaien komen.

Zij zullen rondscharrelen bij mijn lijk, en uitroepen: „Wie zal het vrachtje torsen van de man die zoo dwaas was?”

Ik zal het niet hooren.

Ik weet niet waar ik fietsen zal.

Ik heb de Leidschestraat gezien, toen ik mij des middags naar huis wilde begeven.

Als ik fiets in die straat, zullen mijn beenderen het asphalt bedekken, er zullen dienders komen.

Zij zullen vegen mijne restanten bij elkaar, en fluisteren: „Wie van ons zal de botjes vervoeren van dien roekeloze poorter?”

Ik zal het niet hooren.

Ik weet niet waar ik eten zal.

Ik heb Dikker & Thijs gezien, toen ik daar was met een rijkwaard om mij te voeden.

Als ik plof bij Dikker, of ik krijg een beroerte bij Thijs, zullen er kelners komen.

Zij zullen glimlachen bij mijn corpus, en vragen: „Wie was die dwaas, die het dorst bestaan om het geheele menu te verwerken?”

Ik zal het niet hooren.

Ik weet niet waar ik sterven zal.

Ik heb Groot-Amsterdam gezien, toen ik daar was in de Raad om de begrootingsdebatten te hooren.

Als ik sterf in het Rokin, dat dan nog zeker niet gedempt zal zijn, zullen er boden komen.

Zij zullen klaroenen blazen bij mijn lijk, en uitroepen: „Hoort burgers, de begrooting sluit! Wibaut zal verlagen deze cijns met 50%!”

Dat zal ik hooren.

De Multatulianen groeten u allen zeer

12

MANI KUMMER HET RITME VAN DE OERDRIFT

Proust: chic, kan je mee aankomen

't Leek alsof op dat moment elke weerstand verdween zodat ik van de ene gedachte naar de andere rolde en tenslotte bij Céline terecht kwam, hoewel ik me zo had voorgenomen me vandaag niet met hem bezig te houden. Maar vergeleek hij niet fabrieken met schijthuizen, van precies dezelfde weerzinwekkende noodzakelijkheid als ples, en gold dat in zijn ogen ook niet voor ondernemingen, bureaus, winkels: winstpompen die ons alleen maar leegzogen? Arbeiders en employees werden voortgedreven door botte klootzakken met marmeren gezichten, gevulde portefeuilles en bikkelharde economische planningen waar geen kruut tegen bestand bleek. Voor Céline gold toch ook: onder de verbluffende wetenschap, de duizelingwekkende technische sprong naar voren, de betonharde statistieken, de ijzersterke vectoren... het strand. Bij hem was er eveneens sprake van fantasie, vrolijkheid, zang, dans... en hoe. Dans en droom, tastbare schoonheid, vrouwenlichamen met gespierde dijen en stevige tietten, lichtvoetigheid trillend op de stralen van de zon door goudgebladerde bossen, niet die tietten natuurlijk, wel dans en droom.

Alleen, alleen, dat mystieke deuntje van Céline beriep zich op de natuur, het instinct, dat was het kompas waarop gevaren diende te worden. En dan gaat de kosmische vreugde de mist in. Al die lol en dartelheid, al dat spel en getokkel bleek uitsluitend weggelegd voor Bretonse Flaminganten of Vlaamse Bretonnanten, Kelto-Germanen, jongens en meisjes met blauwe ogen en blond haar, zuiver van sibbe, stibbe, grübel en drüddel en de rest kon oplazeren. Geheime zwaluwvluchten, heidebloempjes, menhirs, magische drank voor de één, grrrr; wham, whop, flakkk voor de ander, voor de donkerharige, de zwartogige, de breedneuzige, de kroesharige.

Het Goede en Kwade huisde al in je chromosomen. Nou, daar hoefde ik, Lassale, Jean-Patrick, niet veel van te verwachten. Al een rotzooitje bij pa geweest, je hoefde maar naar de koppen van de Lasalles te kijken om te weten dat de voorvaders links en rechts gevoosd hadden. Geen gedonder, eerst een punt en dan kijken wie er onder lag. Niks geen beperkingen tot de blonde boerentrutten van boven de grote rivieren, verruiming van de ervaringshori-

De Multatulianen groeten u allen zeer

MANI KUMMER HET RITME VAN DE OERDRIFT

13

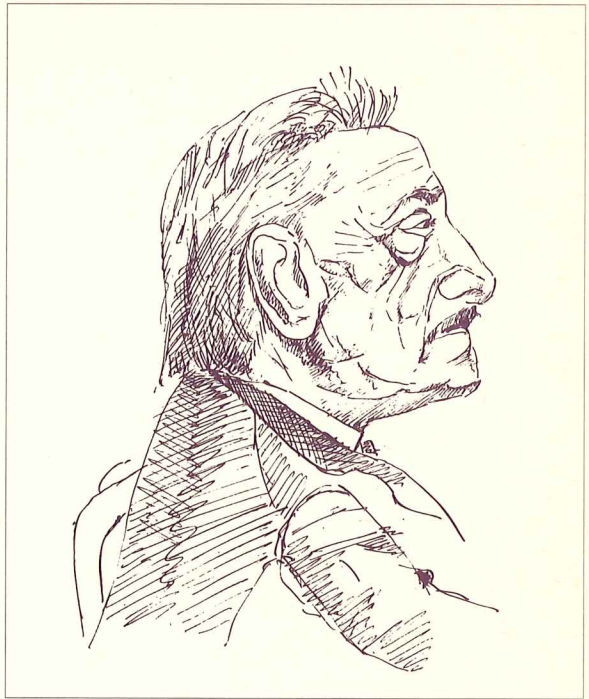
zonten tot ver over de grenzen, dat wilden die wonderlijke genendragers van mij en daaraan hadden ze zich te pletter gewerkt, voor het toekomstige wereldras. En dan spreken we maar niet over de eicellen van ma, uiterst troebel, gans onzuiver.

Wat moest ik met die Céline? Maar, ja, wat moest je met Multatuli of Proust?

Aha, Multatuli, over hem kon je tenminste met goed fatsoen een boom opzetten, zeker vroeger in ons gezin waar niemand zich voor literatuur interesseerde. Een schrijver die de waarheid en het schone najoeg: te droes, waar haalt dat jong 't vandaan, hoe komt ie er bij om zoiets te lezen, van wie zou hij dat hebben, als dat maar goed afloopt! Eilieve, Multatuli! Een man die met twee vrouwen tegelijkertijd huisde en al zijn geld vergokte, ook dat van anderen als 't zo uitkwam, en de dominee en de minister een grote bek gaf. Zulke dingen gebeuren bij ons thuis niet!

Maar Céline? Betrof 't zijn stijl en zijn groteske schilderijen van de maatschappij, raakte ik daarvoor zo overtuigd van ons gruwelijk gezeik. Was 't dat?

En Proust dan, een auteur met wie je te allen tijde en in alle kringen aan kon komen, empirisch ondervonden. Stond chic. Zodra je de naam al noemde, trokken de omstanders hun gezichten in de vereiste plooi: „Natuurlijk collega, natuurlijk, buitengewoon interessant, die aporie, waarde collega, amice, het onuitsprekbare dat uitgesproken wordt, wat een schoonheid, wat een diepte, ah, en de fysiologische behoefte, de talige vraag, het psychische verlangen van de verteller naar zijn moeder, aha, wat zeg je me daarvan, het narcistisch probleem van de ik illustrerend zou ik de volgende gewaagde vergelijking best aandurven, dat hij, die verteller, die ik, die Marcel, natuurlijk noem ik de verteller, de ik, met de grootste behoedzaamheid, Marcel, dat die verteller zich als het ware, bij wijze van spreken, om zo te zeggen, aftrok met zijn hoofd tussen de onmetelijke, ferme borsten van zijn maman. Zijn hele architectonische werkstuk heeft hij gelukkig bij elkaar gerukt, zo kreeg hij 't voor elkaar, zo

Multatuli: twee vrouwen tegelijk

kwam hij klaar, voel je 'm waarde collega, voel je 'm, de zetel van de bewust reflectie geklemd tussen het symbool van de moederlijke rust en erotisch bij uitstek: de tietes... met zijn plassertje in eigen hand, struinde onze Marcel door gans Letterland... een beeld van een percutieve pregnantie, toch! Je vindt het ritme van deze oerdrift, het heen en weer gaan van die hand, terug in zijn zinnen, die prachtige lange gecompliceerde zinnen die...

Wat een ellende, die zinnen van Proust, voor een lezer die wel eens wil opschieten, op een vlugger-tje uit is, wat een treurniswekkende verveling en slaapverwekkende dorheid, maar toch, maar dan, drommels, ineens, duivels, zonder dat je erop voorbereid bent, deksels, je heb je al overgeleverd aan de verveling, je staat op het punt het boek weg te flikkeren, dan, plotseling, flitst er uit die eindeloze uitgesponnen beschrijvingen van bals, feesten, sals, liefdes, relaties, kledingen, een ongekend licht,

De Multatulianen groeten u allen zeer

14

MANI KUMMER HET RITME VAN DE OERDRIFT

een ongewoon schijnsel: de humor, de ironie, het groteske, ze openbaren zich in hun meest volmaakte vorm. Je voelt je van binnen helemaal gloeien van intense dankbaarheid dat iemand op zo'n manier de peilloze menselijke ijdelheid op de hak neemt. Onverslaanbaar die Proust, de grootste onder de groten als het erom gaat je aan het lachen te krijgen om de zakkigheid en lulligheid van de medemens en van jezelf, onze intens gedreven geconstipeerdheid en malle eigendunk. Zo zit dat bij mij.

Maar Céline? Toen zei ik tegen mezelf: 't Is moeilijk onder woorden te brengen en toch... en toch... zijn werk heeft de werkelijkheid zoals je die hebt leren kennen vernietigd, zijn taal heeft het geruststellende en berustende van het officiële woord ondermijnd, je kunt en mag je niet meer neerleggen bij het smerige om je heen en in jezelf. Haat, agressiviteit, rancune en ploertigheid, in een verrassende vorm weergegeven, schrikken je wakker.

Ik ontdekte geen diepere oorzaken die mijn smaak en voorkeur zouden kunnen verklaren. Of 't moest de oorlog zijn, mijn eigen oorlog, maar die was zo langzamerhand teruggevoerd tot vage portretten, ik kon er niemand mee lastig vallen! Ze keken me dan aan alsof ik 't over de slag bij Heiligerlee had, nu gebeurden er wel andere dingen in Vietnam!

Dat alles overdacht ik tijdens de wandeling met Lagarde. En op dat moment kwam het licht over mij, werd ik geraakt door de vinger Gods, zag ik net als René tijdens zijn zwerftochten de nevels uiteen scheuren en aanschouwde het wezenlijke. Ik werd er helemaal vrolijk van, ik, Jean-Patrick Lasalle, bezat een theorie, een verklaring voor alles wat zich nu afspeelde in Frankrijk, kom daar maar 's bij de anderen om!

uit een in 1990 te verschijnen roman.

Het Vraagstuk van den Arbeid.

OPEN BRIEF

AAN

PAUS LEO XIII,

NAAR AANLEIDING VAN ZIJN ENCYCLIEK.

DOOR

HENRY GEORGE.

VERZAELD DOOR

J. STOFFEL.

—445—

AMSTERDAM. — S. I. VAN LOON
1892

Henri George Van den Arbeid: onmisbare lectuur voor multatulianen

De Multatulianen groeten u allen zeer

WIM BORN HOOFDZAKEN EN INZICHTEN

15

Als Multatuli zich aan één zaak geërgerd heeft, dan is dat zeker aan het verwijt van mooischrijverij. De Lebak-zaak staat model voor de afpersing, de onderdrukking en de bestaansonzekerheid van miljoenen pachtboeren door de landheren, dat wil zeggen door de eigenaren van de grond, de natuur- en de bodemschatten. Grondeigendom berust op toeëigening, verovering en/of heling, een ander middel is er niet, ook al zijn deze middelen door de wetgeving gelegaliseerd. Deze Lebak-zaak doet zich overal ter wereld voor, in alle koloniale gebieden, ook in ons „eigen” Nederland, zij het in gematigde vorm. Karel van het Reve is het prototype van de koloniale bewindslieden, een man die het onrecht van het bezitten van „wingewesten” als gebruikelijk en normaal beschouwt en opponenten afmaakt met de term „zeurpieten”.

Van Multatuli werd gezegd geen „socialist” te zijn. Dat beaam ik, mits men aangeeft wat onder socialisme moet worden verstaan. Als men er mee bedoelt, dat het bedrijfsleven niet liberaal mag zijn, maar onderworpen moet worden aan duizenderlei wetten en voorschriften en van hogerhand moet worden georganiseerd en geleid, dan houd ik staande dat Multatuli geen socialist was.

Het socialisme heeft in de laatste eeuw onnoemelijk veel goeds gedaan ter verbetering van de bestaansvoorwaarden van de uitgebuite bevolking, maar is niet in staat gebleken de ontrechting van het volk, de werkeloosheid, de criminaliteit en het vraagstuk van de steeds opnieuw optredende dictaturen en oorlogshandelingen op te lossen.

In die zin was Multatuli geen socialist en de reden is duidelijk. De maatschappelijke ongelijkheid wordt namelijk niet veroorzaakt door een vrij of een gebonden bedrijfsleven maar door de in de Wet verankerde eigendomsrechten. Eigendomsrechten die zich niet beperken tot de vruchten van de arbeid, maar tot alle zaken die niet door de mens in het leven worden geroepen, maar tot onze globe behoren.

Multatuli was zeker geen marxist. Zijn ideeën op staatkundig terrein sluiten aan bij die van Henry George, auteur van *Progress and Poverty*, dat in vele talen vertaald is en bekend is over de gehele wereld. In Nederland zijn vier van zijn boeken vertaald en

in vele bibliotheken voorradig.

Multatuli heeft verder zijn sporen verdiend met het aan de kaak stellen van de huichelachtigheid van de diverse godsdiensten. Hij heeft het atheïsme nieuw leven ingeblazen, bijgedragen tot het ontstaan van vrijdenkersverenigingen en het humanisme. Dit zijn de verdiensten van Multatuli, hij was een groot maatschappij-hervormer die zijn weerga in de Nederlandse geschiedenis niet kent. Zijn enorm schrijverschap is een bijkomende zaak, die ons multatulianen zoveel leesgenot verschaft, maar die door huichelachtige opponenten als Karel van het Reve aangegrepen wordt om de aandacht af te leiden van de hoofdzaken en de erbarmelijke wereldorde te bestendigen.

Het Multatuli-Genootschap en uitgeverij Van Oorschot hebben uitmuntend werk verricht met de heruitgave van zijn boeken en de belangstelling levendig te houden, maar wordt het geen tijd aandacht te besteden aan de hoofdzaken en zijn inzichten in de maatschappelijke structuur te integreren?

De ideeën van Multatuli (met uitzondering van het atheïsme) sluiten zeer goed aan bij die van Henry George. Multatuli faalde in het projecteren van politiek en maatschappelijk haalbare maatregelen en Henry George voorziet daarin.

Ik ben er van overtuigd dat de boeken van Henry George aan ons, multatulianen, een even groot leesgenot verschaffen als die van Douwes Dekker, maar er is méér: om Multatuli goed te verstaan, moet men Henry George gaan lezen.

16 De Multatulianen groeten u allen zeer

M. COENS TWEE GEDICHTEN

M. Coens: „Fancy's wereld geurt”

MULTATULI

Een wijdvertakte boom, bij storm- en onweersluchten
U zweepend met zijn vruchten!
Een bloemenhart, waaruit zich Femke en Wouter beurt,
La Sainte Vierge lacht, en Fancy's Wereld geurt

MAX HAVELAAR

„Max met zijn Recht ...” schimpt A.,
„een rijkaard kon hij wezen!”
„Verboden moest hij zijn,” wrokt B.,
„mèt die hem lezen!”

M. Coens: pseudoniem van W.L. Penning Jr.
Gedichten uit: *Schakeering* (z.j.)

De Multatulianen groeten u allen zeer

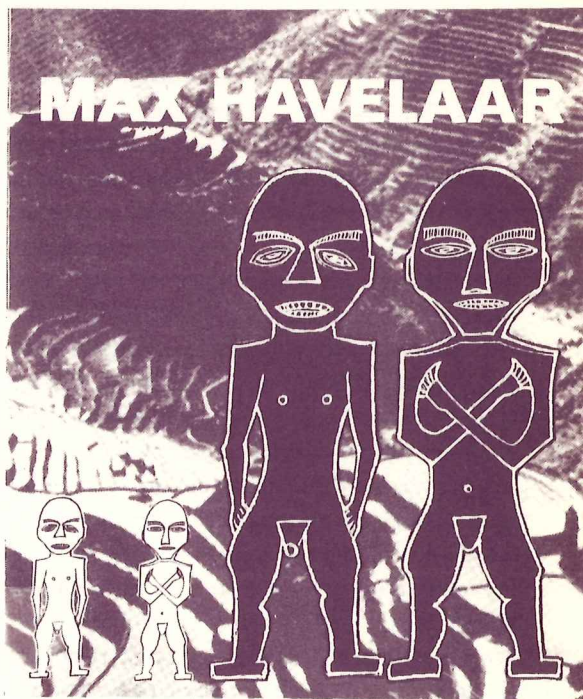
J. VAN WATERSCHOOT EEN RAADSELACHTIGE MAX HAVELAAR 17

Het is ergens in juni van dit jaar als er op een dinsdag, de dag dat het Multatuli-Museum voor publiek geopend is, wordt aangebeld. De persoon aan de deur blijkt de heer V.D. te zijn, Multatulibewonderaar en -verzamelaar. Eenmaal binnen en ingeschreven in het onvermijdelijke gastenboek, toont hij mij de nieuwste aanwinst uit zijn verzameling: een Max Havelaar-editie. Een paperback.

De omslag vertoont acht afgodsbeeldjes van Afrikaanse komaf – vier op de voorkant en vier op de achterkant – op een groene ondergrond die bij nadere beschouwing een foto van een tropische plant blijkt te zijn. Verder vermelding van titel, uitgever en auteursnaam. Niets bijzonders, zo te zien. V.D. wil echter weten wanneer het boekje verschenen is, want op de titelpagina ontbreekt een jaar van uitgave. Ik kijk in onze collectie en ontdek al snel dat het museum twee exemplaren bezit. Op geen van beide boeken staat echter een jaartal aangegeven. De catalogus helpt niet verder. V.D. trekt hierop de Multatuli-bibliografie van Van de Plank uit de kast, maar hierin wordt geen melding gemaakt van deze uitgave. Hoewel het boek hoogstwaarschijnlijk van na 1950 is kijken we ook nog even in *De Mare's Lijst van geschriften van Eduard Douwes Dekker* (1948), maar ook daar vinden we niets. Wat het Multatuli-Museum betreft zijn de bronnen uitgeput en dus spoed ik mij naar de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Het eerste middel wat ik daar ter hand neem is *Brinkman's cumulatieve catalogus van boeken en tijdschriften*, maar in geen enkel deel, tussen 1945 en 1985 wordt melding gemaakt van de bewuste uitgave.

Nu wordt het tijd om de afzonderlijke gegevens die het boek biedt, uitgever, illustrator e.d., onder de loep te nemen. V.D. en ik verdelen de taken: hij zal enkele Multatulianen in de arm nemen voor raad, ik stort mij op de uitgeverij die op de achterkant van het boekje genoemd staat: de Nationale Uitgeverij Rotterdam. De aangewezen plek om de zoektocht naar een uitgever te beginnen is de Bibliotheek van de Vereniging ter Bevordering van de belangen des Boekhandels. Zij bezitten adreslijsten en archieven van vele uitgeverijen tot ver terug in de vorige eeuw.

MULTATULI

Max Havelaar in Afrikaanse verpakking?

Maar al spoedig blijkt dat het archief geen informatie bevat over de Nationale Uitgeverij Rotterdam, net zo min trouwens als Sijthoffs *Adresboek* en het *Lijstenboek* van de Vereniging ter Bevordering van de belangen des Boekhandels tot aan de Tweede Wereldoorlog.

De kwestie wordt nu gecompliceerd: een uitgeverij die nooit heeft bestaan heeft een boekje uitgegeven dat nooit is verschenen. De oplossing moet in Rotterdam liggen. Ik schrijf hierop twee brieven: één aan de Kamer van Koophandel van Rotterdam en één aan dr. Huygens, Multatuli-kenner en op de hoogte van de Rotterdamse boekenwereld. Begin juli ontvang ik van zowel de Kamer van Koophandel als van Huygens antwoord. De Kamer heeft in haar

in haar archieven gevonden dat de Nationale Uitgeverij Rotterdam van januari 1950 tot april 1951 bij haar ingeschreven heeft gestaan. Het was een uitgeverij gespecialiseerd in studieboeken en leermiddelen, en de Kamer vermoedt dat het niet onmogelijk is dat in deze sfeer verder zal moeten worden gezocht. Deze suggestie helpt me niet echt verder, maar de brief van Huygens geeft meer houvast. Hij vermoedt dat de uitgave in kwestie verschenen is als premieboek bij het *Nederlands Talen Instituut* in de jaren zestig. Dit NTI was toen nog onderdeel van het postorderbedrijf *Lecturama*. Voor het premieboek gebruikten zij, met toestemming van uitgever en tekstbezorger, de pocket-editie van de *Max Havelaar*, bezorgd door G.W. Huygens en uitgegeven door Ad. Donker uit Rotterdam. V.D. had dit vermoeden al tegen mij geuit, omdat beide edities dezelfde noten gaven een ook qua zetsel overeenstemden.

Het raadsel begint zich te ontwarren, maar het jaar van uitgave is me nog steeds niet bekend. Dat zou het NTI mij moeten kunnen mededelen. Ik bel het Instituut op en krijg de heer G. aan de lijn die zich de uitgave nog kan herinneren. Hij belooft me het archief erop na te zien en me de informatie toe te sturen. Nog diezelfde dag belt hij me terug met de mededeling dat hij de betreffende stukken heeft gevonden. Het blijkt dat het NTI in de jaren zestig een boekenclub heeft gehad waarvan elke cursist automatisch lid was. Vanuit de overtuiging als cursusinstituut ook een bijdrage te moeten leveren aan het verspreiden van goede literatuur, is de boekenclub opgericht. Cursisten en oud-cursisten kunnen tegen betaling van verpakings- en verzendingskosten elke maand een meesterwerk uit de wereldliteratuur bestellen. Onder deze meesterwerken bevinden zich twee Nederlandse klassieken: de *Camera Obscura* van Hildebrand en de *Max Havelaar*. Verder bevatte de serie: Dumas' *De ridder van Maison Rouge*, Tolstoi's *Anna Karenina* en *De kozakken*, Poe's *Korte verhalen*, Dickens' *Christmas Carol*, Dostojevski's *Schuld en boete*, Shakespeare's *Hamleten* Bulwer Lyttons *De laatste dagen van Pompeï*. De *Camera Obscura* was het boek van de maand in september november 1964.

Ik weet nu dus wat ik weten wilde, maar blijf met twee nieuwe vragen zitten: hoe kan de Nationale Uitgeverij Rotterdam in 1965 nog bestaan als zij reeds in 1951 werd uitgeschreven bij de Kamer van Koophandel in Rotterdam en waarom maakt de *Brinkman* van deze uitgave geen melding? Ik neem nog eens contact op met het NTI en krijg eindelijk de ware toedracht te horen. In 1950 leverden vermenig van auteursrechten op de cursussen en auteursrechten op de lesboeken die in de cursussen gebruikt werden juridische problemen op. Het NTI riep daarom de Nationale Uitgeverij in het leven om die problemen in de toekomst te vermijden. Het NTI behield de rechten op de cursussen, de uitgeverij droeg verder zorg voor de auteursrechten op de lesboeken.

Met mijn vragen over de *Brinkman* richt ik mij tot de uitgever van dit naslagwerk, Samsom uit Alphen aan de Rijn, die mij weer doorverwijst naar het *Depot van Nederlandse Publikaties in de Koninklijke Bibliotheek* te 's Gravenhage, waarvan zij hun informatie betrekken. De medewerker van het Depot vertelt mij dat in Nederland niet de wettelijke plicht bestaat voor uitgeverijen om melding te maken van de uitgaven die zij doen. De meeste uitgeverijen sturen tegenwoordig wel van elke nieuwe publicatie een exemplaar naar het Depot, maar dat op vrijwillige basis. Vijfentwintig jaar geleden was dat heel wat minder vanzelfsprekend.

Wie weet hoeveel bijzondere boeken op deze manier een spookbestaan zijn gaan lijden? En als er niet zoiets als een wettelijk depot in Nederland komt, wie weet wat er dan nog verloren zal gaan? Eigenlijk een zotte gedachte in onze moderne informatiemaatschappij.

De Multatulianen groeten u allen zeer

HANS VAN DEN BERGH SEX, EMANCIPATIE EN MORAAAL 19

Het werken aan de uitgave van Multatuli's *Volledige Werken* brengt zo nu en dan eigenaardige puzzels met zich mee. De correspondentie die Berry Dongelmans en ik publiceren is immers doorgaans uiterst eenzijdig. Dekker bewaarde vrijwel nooit de brieven die hij ontving en dus moet men vaak uit zijn antwoorden – die bij de trotse ontvangers gelukkig wél bewaard bleven – maar zien op te maken wat er ongeveer in de brieven aan Multatuli gestaan hebben.

Vaak leggen briefschrijvers uit Holland Multatuli vragen en opmerkingen voor die tot uitvoerige reacties leiden. Soms is het dan gemakkelijk genoeg de hele correspondentie te reconstrueren, bijvoorbeeld als Multatuli schrijft: „Wat gy opmerkt over het Oera Linda Bok is geheel myne mening. Ook ik ben van oordeel...” Of we lezen: „Of ik van den winter op reis moet? Ik vrees ja.”

Soms echter is het bijna in letterlijke zin een raadsel wat de zoekgeraakte aanleiding geweest kan zijn voor antwoorden van Multatuli waar we wél over beschikken. Zo schrijft hij in 1881 aan Mansholt dat hij een aantal oplossingen heeft gevonden voor het probleem dat deze hem had voorgelegd en dan volgt inderdaad een reeks antwoorden, maar de oorspronkelijke probleemstelling wordt er niet bij vermeld. Het draait kennelijk om een bepaalde methode om de getallen van 1 tot en met 18 onder te brengen in een hokjesschema van zes bij drie. Multatuli geeft bijvoorbeeld als een van de mogelijke oplossingen:

9	1	10
14	5	15
2	11	3
6	16	7
12	4	13
17	8	18

Allicht begin je dan te kijken of er soms gelijke resultaten komen uit de optellingen van horizontale of verticale reeksen. Maar dat is niet het geval. De enige redelijke opgave die we tot nog toe uit Multatuli's oplossingen hebben kunnen destilleren zou luiden: „Plaats de cijfers 1 t/m 8 zo in de matrix dat opeenvolgende cijfers elkaar nooit raken, noch horizontaal, noch verticaal, noch diagonaal”. Het enige bezwaar van deze „oplossing” is dat aan de zo omschreven opgave wel heel eenvoudig valt te voldoen, en op zoveel verschillende manieren dat het nauwelijks aannemelijk lijkt dat Mansholt zijn vereerde leermeester met zo'n probleem aan boord gekomen zou zijn.

De kern van de zaak is dat we bij deze briefwisseling nogal eens voor de amusante opgave staan het probleem af te leiden uit de aangedragen oplossing. Een soort omgekeerd sommetje maken. Iets vergelijkbaars doet zich voor met de brief die Multatuli op 29 december 1881 aan Kallenberg van den Bosch schreef. Beide mannen waren al bevriend sinds de vroege jaren zestig, toen Van den Bosch met „lieve brieven” had gereageerd op de eerste bundel *Ideën*. Hij had Multatuli op 22 december 1881 een blijkbaar uitvoerig en aangetekend epistel van zeer persoonlijke aard geschreven en kennelijk zijn vriend advies gevraagd in een delicate kwestie. Kallenberg van den Bosch's brief is zoals gewoonlijk vernietigd, maar de uitvoerige antwoordbrief werd door de ontvanger wel degelijk bewaard en weer doet zich het probleem voor: op welke vraag geeft Multatuli hier nu eigenlijk antwoord?

Dekker wil graag antwoorden schrijft hij, want hij beschouwt de brief van Van den Bosch als een teken van vriendschap in de meest zuivere zin: „Ik dank u zeer voor uw vertrouwen. Ja, dat is toch vriendschap.” Multatuli zou veel liever met hem over de aangesneden problemen *gesproken* hebben. „Ziedaar nu al 'n onderwerp dat grote schade lydt by behandeling in 'n brief.” Immers, gedwongen door de briefvorm had Van den Bosch natuurlijk al veel „schone indrukken” moeten binnenhouden. Van Multatuli's kant geldt nu ook: „En hoe omzich-

De Multatulianen groeten u allen zeer

Postbeambten: zéér indiscreet

tig moet ik wezen in 't beantwoorden!"

Blijkbaar gaat het hier een om kwestie die eigenlijk te gevoelig is om er schriftelijk op in te gaan. Of bedoelt Multatuli dat tot elke prijs voorkomen moet worden dat zijn brief in verkeerde handen valt? Inderdaad was Dekkers vrees voor het zoekraken van brieven bij de post en voor indiscreties van postbeambten bijna pathologisch. Nog maar enkele maanden tevoren (8 mei 1881) had hij hierover uitvoerig geschreven aan dezelfde Van den Bosch: „Hoe is uw ondervinding van de post en van verloren brieven? Wel beschouwd is 't behandelen van iets intiems heel gevaarlijk (...). Als ik veel over mezelf spreek, geschiedt dat weleens omdat ik niet over de intimiteiten van een vriend durf beschikken.” De behoefte aan omzichtigheid die daaruit voortvloeit maakt dat in de onderhavige antwoordbrief (die straks in deel XXI van het *V.W.* voor het eerst in zijn geheel gepubliceerd wordt) niet rechtstreeks op de problemen van Van den Bosch wordt

ingegaan. Alle formuleringen zijn met opzet enigszins versluierd opdat wij buitenstaanders de „intimiteiten van een vriend” niet zouden doorzien. Wel komen er algemeen gestelde en uitvoerige beschouwingen in voor over het verschil in zedelijkheidsopvattingen bij mannen en vrouwen, die in hun typisch Multatuliaanse bewoordingen, anecdotes en beelden heerlijke leesstof opleveren. De vraag is of wij door zorgvuldig lezen van wat Dekker schrijft én van wat hij uit discretie tussen de regels weglaat, achteraf kunnen opmaken wat Van den Bosch' probleemstelling kan hebben ingehouden.

De betreffende passage in de brief (onderaan het vierde van totaal veertien kantjes) begint met een korte naam die naderhand zeer stevig is doorgekrast en daarmee onleesbaar gemaakt. Deze aankondiging van het nu volgende onderwerp is vervangen door de woorden „Uw verhouding tot haar”, die fungeren als een tussenkopje in een krantenartikel. Kennelijk is er sprake van liefdesgevoelens van de kant van Kallenberg van den Bosch, op dat moment 59 jaar oud, jegens een veel jongere vrouw.

Van den Bosch moet om te beginnen de vraag aan de orde gesteld hebben of hij niet te oud was om dergelijke gevoelens te koesteren. Multatuli bestrijdt die angst met grote nadruk. Wel voegt hij er aan toe dat een buitenstaander zou kunnen denken dat hij, zelf 61 jaren oud, geneigd zou zijn de grens van het oirbare op dit punt wat op te rekken. Maar dat is niet de reden van zijn adhesie. Nee, de zaak ligt simpeler: „Dat gevoel en indrukken als de uwen niet afhangen van de jaren, blijkt uit het feit dat *ze by u bestaan.*”

Maar dat is natuurlijk nog geen bewijs voor de *eerbaarheid* van die gevoelens, geeft Multatuli toe, want Kallenberg zou een „monster” kunnen zijn. Ook die mogelijkheid moet echter verworpen worden, want „monsters zyn zeldzaam (anders waren ze geen monsters, maar *norm*) en hartelyke, poëtische genegenheid op onze jaren is *niet* zeldzaam.”

De situatie lijkt dus duidelijk: Van den Bosch heeft lief. Maar wat is het probleem dan? Zou het om

De Multatulianen groeten u allen zeer

HANS VAN DEN BERGH SEX, EMANCIPATIE EN MORAAAL

21

onbeantwoorde gevoelens gaan, waarbij Van den Bosch zich afvraagt of hij wel het recht had haar lastig te vallen? Een negentiende eeuwse pendant van de gedachte: moet ik als oude bok die lust in een groen blaadje langzamerhand niet eens onderdrukken? We moeten immers wel bedenken dat een eeuw geleden een man van zestig te vergelijken was met een krasse tachtiger van nu. Maar de gevoelens worden kennelijk wél beantwoord. Op de volgende bladzij schrijft Multatuli immers: „(...) ik begryp volkomen, dat men U hoogacht, eerst en... lief heeft.” Waar maakt van den Bosch zich dan zorgen over? Multatuli slaat zijn gevoelens zelfs hoger aan dan die van jongelui, omdat ze onbaatzuchtiger zijn; die genegenheid op hogere leeftijd is „in den regel nobeler, fyner, adelyker dan de banale verliefdheid van de jeugd.”

Bij dit punt blijft Multatuli nog wat langer stilstaan. Hoe fijner van karakter een vrouw is, stelt hij, hoe meer ze zich juist door dit soort hogere gevoelens aangetrokken voelt. En hij voegt daar aan toe dat hij graag met jonge knapen een wedstrijdje in 't hartenjagen zou durven aangaan. „Ik geloof zeer dykwijls te zullen overwinnen in 'n toernooi om vrouwenharten, indien m'n mededingers allen beneden de 25 jaar zyn.”

En — hoe „geëmancipeerd” Multatuli ook elders (en eveneens in deze brief) over de positie van de vrouw pleegt te schrijven — des te treffender is de stereotype-romantische visie die hij nu ontwikkelt: in een liefdesrelatie gaat de zedelijke en intellectuele bevruchting weliswaar niet *altijd* van de man uit, maar meestal toch wel. En de naar ontwikkeling strevende vrouw is daar ook dankbaar voor. Mooi is dan weer de gewaagde, typische Multatuliaanse vergelijking: de vrouw wil kennis, begrip en vooral poëzie „in zich opzuigen, een schoone afspiegeling van de (ook geenszins verachtelyke) fysieke behoefte.” Dat éénzijn in het lichamelijke, vervolgt Multatuli, is ook niet te verwaarlozen „zooals verdraaide moralisten... voorgeven te beweren, (maar) 't eenzyn naar den geest staat hooger!”

Dan volgt een uitvoerige, prachtige passage

Kallenberg van den Bosch: lieve brieven

over de voornaamste eigenschappen van de vrouw in het algemeen. Natuurlijk is dat oordeel „anders dan 't boeikerig konventioneele”. De „vrouwenspecialiteit” laat zich volgens Multatuli in drie punten samenvatten:

1. De neiging tot opzuigen: „de begeerte om te ontvangen met of zonder bevruchting dan, is iets liefelyks op zichzelf.”

2. „Maar m'n No 2 is minder mooi.” Het eerbegrip is bij de vrouw minder sterk ontwikkeld dan bij de man. Daar heeft de brieveschrijver ook wel een verklaring voor. Door het al te uitsluitend bezig zijn met de zedelijkheid in het vlak van het geslachtelijke, is het vrouwelijke gevoel voor ridderlijkheid minder goed ontwikkeld. En het zou geen redenering van Multatuli zijn, als er niet een vermakelijk

De Multatulianen groeten u allen zeer

beeld van adstructie op volgde: Een kind dat herhaaldelijk gehoord heeft dat hij geen vlekken in zijn schrift mag maken, zou er verkeerd aan doen te menen dat naast dat reingehouden schrift andere plichtjes verwaarloosbaar worden. De opvoeding van meisjes is nu eenmaal veel te veel geconcentreerd op de „fysische zedelykheden. Volgens zekere moraliteitsbegrippen zou men om de bravigheid van ongehuwde vrouwen te keuren, eigenlyk zyn toevlucht tot 'n accoucheur (een „vroedman” — vdB) moeten nemen.”

De moraal: als de vrouw maar maagd is, komt de rest er niet op aan. En er volgt een serie anecdotes uit Dekkers particuliere leven over vrouwen die loslippig waren op punten waar de meeste mannen loyaal zouden zwijgen. En dat, terwijl het verraden van een geheim toch erger is dan ontrouw.

Maar de derde typische vrouweneigenschap is gelukkig weer onverkort vrouwvriendelijk: „De vrouw schat in den man 't hoogere, terwyl de man in de vrouw 't lagere hoogstelt.”

Mannen kunnen verliefd worden op domme schepsels met een mooi lichaam. Maar een ontwikkelde vrouw zal nooit verliefd worden op „'n mooien knecht”. Ook op dit punt ontbreekt niet een treffende, concrete illustratie: als betaalde liefde zonder bezwaar kon worden uitgevent, „dan zou 't huis met mooie jongens niet zulke goede zaken maken als 'n dergelyk etablissement met meisjes.”

Heel scherpziend, maar toch ouderwets-moralistisch voegt Multatuli daar tussen haakjes aan toe: „tenzy 't eerste... door mannen bezocht werd! Die armzalige vuiligheid neemt overal toe.”

Wat is nu de strekking van deze lange tirade die bedoeld is om Van den Bosch in zijn probleem de weg te wijzen? Vrouwen houden van mannen van wie zij geestelijk profijt kunnen trekken en dus geven zij de voorkeur aan rijpe, levenswijze mannen boven jonge, vurige minnaars. De hele fysieke kant van de deugdzaamheid is minder belangrijk dan de geestelijke trouw en vrouwen vallen niet op het uiterlijk.

Ga ik te ver als ik uit deze uitvoerige beschou-

wing van Multatuli destilleer dat Kallenbergs probleem erin bestaan moet hebben dat hij vreesde zijn jonge geliefde in fysieke zin niet meer te kunnen geven waar zij recht op had? Misschien heeft hij zelfs wel met zoveel woorden bekend dat hij vreesde (of wist) impotent te zijn. Sommige tersluikse tussenzinnen van Multatuli lijken reacties op vragen in deze richting. Voor vrouwen is het baren minder belangrijk dan het „opzuigend vermogen”, zegt hij, en dan volgt: „Sommigen zyn onvruchtbaar, doch niet zooveel als er onmachtigen worden gevonden onder de mannen.”

Dus — zo valt hier te lezen — troost U, Van den Bosch, uw kwaal is zeer algemeen. En nog interessanter is een passage even daarvoor. Naar 't hoogere begerige vrouwen, zegt de brief daar, zullen zich eerder door U aangetrokken voelen „dan door 'n jongen man die gewoonlyk minder leveren kan.” En aan deze alinea zijn naderhand (in kleiner schrift) vijf onthullende woorden toegevoegd: „ja, dikwyls, geheel impotent is.” Vooral dat cursieve „geheel” lijkt mij haast een freudiaanse „slip of the pen”. Het gaat hier immers over jonge mannen die vrouwen weinig te bieden hebben en de bijgekrabbelde toevoeging kan weinig anders betekenen als: jij, Kallenberg, die immers *alleen* maar op dat éne, ondergeschikte punt impotent bent, hoeft je dus geen zorgen te maken!

Zo valt uit deze prachtige vriendenbrief wellicht toch de intieme boodschap af te lezen die Multatuli voor nieuwsgierige blikken van postbeambten of andere indiscrete lezers onder het nageslacht trachtte te verbergen.

Onder mannen is het bewaren van vertrouwelijke geheimen nu eenmaal de hoogste ridderplicht!

De Multatulianen groeten u allen zeer

H.F.A. PEYPERS SLECHTE LECTUUR

23

H.F.A. P.[eypers] maakt zich in *De Dageraad* (1889-'90) in krachtig polemische stijl kwaad over de roomse aanvallen op Multatuli's geestelijk erfgoed. Eerder in dat tijdschrift had dezelfde Peypers zich al gebogen over de vraag „Kan Multatuli in de hemel komen?“, Multatuli herdacht in „Multatuli is dood“ (*De Dageraad* 1887) en verder was hij de schrijver van het stuk „Het Handelsblad en zijn Multatuli-Noteeringen, toegelicht en voorzien van geleerde aantekeningen door een Heer van de Beurs“ (*De Dageraad* 1888).

Naast Peypers' vanzelfsprekende propaganda voor het werk van Multatuli, lijkt genoemde „eigenaardige celibataire reisgids“ toch ook de moeite waard, al is het de vraag of Peypers dat zo bedoeld heeft.

Wat betreft het spreekwoord dat Peypers niet mag noemen, hier biedt K. ter Laans *Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen* (1951) uitkomst: „Jong een hoer, oud onder de preekstoel“.

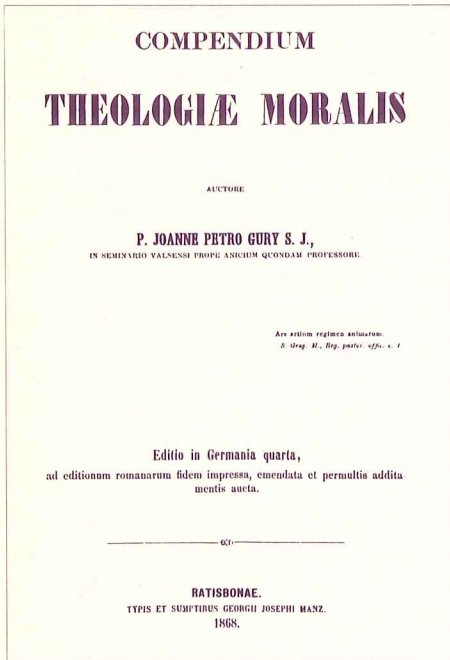
Er is een vertelsel bij de *Maasbode*, *Nieuwe N.Hollander* en verdere katholieke bladen in omloop, waaruit wij lezen, dat er „onder zoovelen“ alweder een slachtoffer van Multatuli's werken is gevallen. Het verhaal luidt aldus: Een jongeling van grooten huize en adellijke geboorte, promoveerde in de rechten en bekleedde nu reeds eenige jaren eene vrij aanzienlijke betrekking bij de rechterlijke macht. Een zijner kennissen gaf hem Multatuli's *Ideën* ter lezing en de noodlottige invloed, dien dit verderfelijke boek op den jongen rechtsgeleerde uitoefende, was van dien aard, dat hij als een waarschuwend voorbeeld in alle dagbladen verdient vermeld te worden. Was hij voorheen een oppassend, ordelijk man, die de algemeene achting zijner vaderstad genoot, na de kennismaking met de duivelachtige *Ideën* werd hij verkwistend en losbandig; was hij voorheen een trouw echtgenoot, het geluk van gade en kroost, na de lezing werd hij het ongeluk der zijnen, een liederlijke losbol, die zich aan velerlei uitpattingen overgaf. De vele schulden, die hij maakte, konden door zijn aanzienlijk vermogen niet betaald worden. Hij verliet vrouw en kinderen, zag zich genoodzaakt uit zijn betrekking ontslag te nemen en zich naar den

vreemde te begeven, waar verachting, armoede en ellende zijn deel zijn.”

Tegenover de *Arnheemsche Courant* en een zekere Y, die in de *Alkmaarsche Courant* het gezond verstand wil vertegenwoordigen, houdt de *N.N.-Hollandsche* staande: „Wat voor meer dan een minder goed onderleid (sic!) (dan bedoelde rechtsgeleerde) of door de twijfelzucht van den tijd aangegrepen, of ook wel goed onderleid maar driften op onvoldoende wijze bekampt, Multatuli's geschriften hoogst gevaarlijk zijn.” Deze minder goed „onderleide” wijze van uitdrukken noopt ons er toe, de redactie van de *N.N.-Hollandsche* in gemoede te vermanen de werken van Multatuli *bei Leibe* niet te lezen. Zij kent blijkbaar het gevaar.

Maar hoe toont nu de *N.N.-Hollandsche* deze klippen aan hen, die wel beter onderleid maar „door de twijfelzucht van den tijd zijn aangegrepen”. Zij betoogt eenvoudig (wij citeren weer *letterlijk*): „De meening, dat de lectuur van Multatuli's werken voor vele gevaren aanbiedt, is niet alleen door de *Maasbode*, *Nieuwe N.-Hollander* of andere katholieke bladen beleden, zij wordt o.a. gedeeld door Th. Swarth Abrahamsz, den schrijver van het *Gids*-artikel: „Eduard Douwes Dekker. Een ziekte-geschiedenis”, die er op drukt, hoe vooral de Christelijke moraal en die kwaadaardigen, onzinnigen, christelijken godsdienst het misgelden moeten en daarin het gevaar ziet. Van dit *Gids*-artikel is later eene bijzondere uitgave verschenen, ingeleid door een voorwoord. Het voorwoord bevat onder andere het uittreksel uit een brief van iemand, vriend en tijdgenoot van Douwes Dekker, die het geheel met den schrijver van het *Gids*-artikel eens is: „De voor half-god gehoudene is derhalve geacht, al mooi bezig te zijn, om het jonge Nederland het verkeerde pad op te leiden. De in echtbreker en verkwister onttaarde rechtsgeleerde is een treurig voorbeeld, dat dit soms maar al te wel gelukt. Op zulke voorbeelden de hand te leggen en te waarschuwen tegen dien half-god en zijne werken, is geenszins iets wat op ridikuul maken gelijk. Wie op het gevaar wijst, tracht ongelukken te voorkomen.”

De Multatulianen groeten u allen zeer

Heilige pornografie van pater Gury

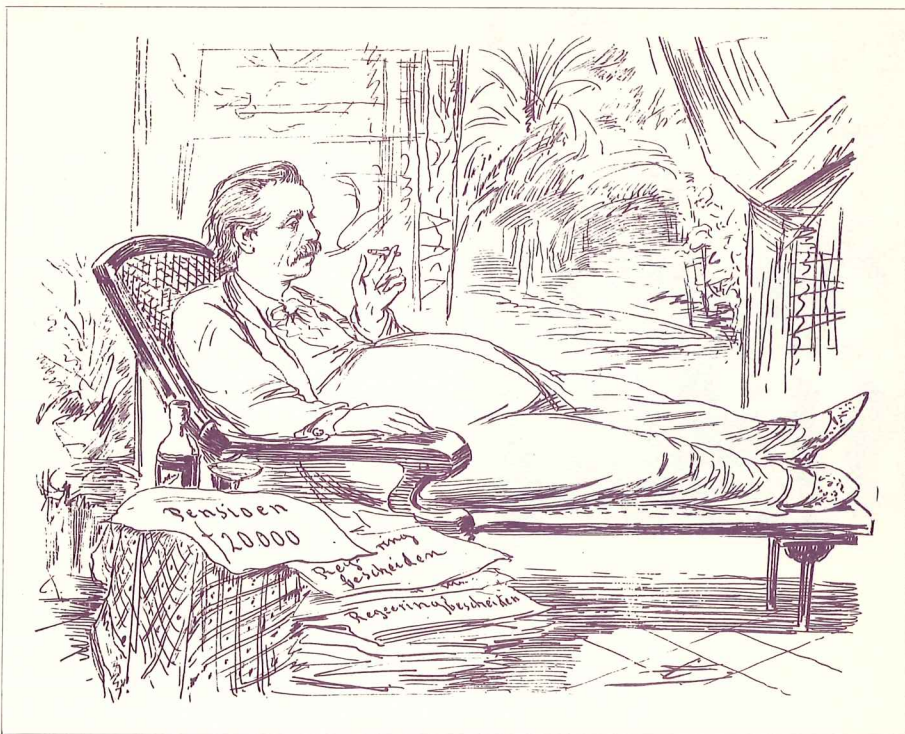
Alwéér die dr. Swart Abrahamsz, die als een beklagenswaardig soort Ahasverus steeds en steeds weer opdoemt in de citaten-wereld der Ultramontaansche dagbladen. Geen dag- of ander periodiek blad van dat allooi, dat hem niet hemelhoog verheft. Zou dat rondspoken geen voldoende straf zijn voor hem, die den stellig niet feillozen kruisdrager, onder de toejuching van Schmoel, smalend zijn „weg met U!” toeriep?

Wat de aangehaalde en een weinig mysterieuze rechtsgeleerde betreft, wij wachten het wettig en overtuigend bewijs, dat de man aan het verkwisten, echtbreken, enz. is getogen, niet nà maar dóór de lezing van Multatuli's *Ideën*. Het is mogelijk, dat de *Ideën*, plotseling dringende in hersenen die al te zeer verkatholiekt zijn, heftige gevolgen hebben. Eenmaal op het denkbeeld gebracht, de oorzaak van wandaden in persproducten te zoeken, is het wellicht te bewijzen, dat de „goed onderleide” priester Baldachini, die „driften op onvoldoende wijze be-

kamp”(?) zich onlangs te Rome met de kas voor weduwen en weezen uit de voeten maakte, ook aan de *Ideën* was gaan doen.

Een kweekeling der „duivelachtige *Ideën*” was zeker ook die priester, die dezer dagen te Parijs is veroordeeld voor een complicatie met echtbreuk, enz. (als de *N.N.-Hollandsche* van dit geval nadere bijzonderheden wil weten, zijn wij bereid). En misschien is Multatuli ook wel schuldig aan den verkwistenden pastoor van Audès (Allier), die in Februari jl. zijn rijken broeder vermoordde.[1] De ellendige vertalingen van Multatuli (in 't Fransch bijvoorbeeld), die dezen priesters tot hunne zeer bijzondere verrichtingen van dienst heeft kunnen zijn, moeten (wij geven dit de *Maasbode* gaarne toe) stellig tot de slechte lectuur gerekend worden. Vreemd genoeg reppen onze vrome bladen met geen woord over deze feiten en verzwijgen, hoe die godgeleerde mannen misschien onder den invloed van foutieve lezingen nog zooveel verder zijn gedaald dan de rechtsgeleerde jongeling. Wil men echter tegenwerpen, dat de geestelijkheid te hoog staat voor godvergeten boeken en slechts zielespijst met haar brevier, met heiligen-legenden en theologie, dan wenschen wij — een oorzaak voor die talrijke zondenvallen moet er zijn — ernstig te vermanen tot revisie dier gewijde literatuur. Immers, de H. Maria Magdalena, de H. Afra, de H. Maria van Egypte, de H. Theodota, benevens de H. Clara van Rimini en de H. Margarethe van Cortona waren, vóór ze heilig werden, dames van niet eens meer *verdacht* allooi. Zij zouden in onze tijd licht een spreekwoord belopen, dat we niet mogen citeeren, ofschoon het onder een preekstoel verwijst. Eene zeer nauwkeurige levensbeschrijving dezer voor-gangsters kan er jonge geestelijken wel eens toe verlokken, om, evenals de H. Augustinus en zooveel andere in hun jeugd zéér mannelijke heiligen, den weg, die leidt tot den gouden stoel in den hemel,

[1] Wij grijpen deze drie voorbeelden, zoo voor de hand weg uit de courantenlectuur, die ons dezer dagen onder ooggen kwam.

Multatuli: treurig voorbeeld

ook héél, héél van onderen af aan beginnen.

Niet minder dan deze verleidelijke heiligenverhalen, achtten wij de zaakkundige casuïstiek over het echtelijk leven van de zoo eerwaarde paters Escobar en Mariana, met de latere détailstudie van den bisschop Bouvier en de eminente pornografische schilderingen van pater Gury[2], een eigenaardige reisgids voor de gewijde celibatairs, die heeten steeds gepakt en gezakt te staan voor den hemelreis *linea recta*. Maar misschien zijn, theologisch beschouwd en het kon blijken uit de historie der bovengemelde heiligen, zij, die het gebracht hebben tot een raffine-

nement ook in eene theorie, waaruit zoo licht praktisch volgt, juist het ware hout, waaruit men de puikste heiligen snijdt. Daarover willen wij, als onbevoegden, zwijgen.

Maar dan dient toch de geestelijke autoriteit de lezing der „duivelachtige *Ideën*” niet af te raden. Zij kan hoogstens Multatuli's *Ideën* verdoemen als het zwak gestamel van een kind tegen de pornographische — misschien drukken wij het wat wereldsch uit — bij uitstek vuile meesterwerken der in intiem-lichamelijke zaken zoo zaakkundige geestelijken Escobar, Bouvier, Gury, enz. Doch volgens de opvatting onzer alledaagsche helaas! niet vergeestelijkte moraal en met het oog op heiligenhistories en casuïsten-zedelijkheid behoort de kleresie te zwijgen — als het kon zijn met wat schaamte — zoodra er sprake is van *slechte lectuur*.

[2] *Compendium theologiae moralis*, nog in 1868 verschenen. Dit soort werken wordt en werd als staaltjes van heilige pornographie vertaald — helaas! met boosaardige bedoelingen, want *Es liebt die Welt das Blendende zu schwärzen und das Erhabne in den Staub zu ziehn*.

Baron Alphonse Nahuys, met gezin: Niet het minste verstand van de Indische politiek.

In februari 1868 was in Edinburgh een Engelse vertaling van *Max Havelaar* verschenen, verzorgd door de Nederlander Baron Alphonse Nahuys. De critici reageerden in het algemeen positief, maar er vielen ook enkele negatieve geluiden te beluisteren. Op een daarvan vestigde Multatuli zelf de aandacht. Hij had zich, zo schreef hij in een van de „Aanteekeningen en Ophelderingen” in de vierde druk van *Max Havelaar* (1875), „in den edinburgschen *Scotsman* ’n vinnige berisping op den hals gehaald”, doordat de vertaler „Adinda’s haren [liet] samenhouden door ’n lint, wat zeer onjavaansch is.” De recensent had daaruit geconcludeerd dat Multatuli „niet het minste verstand [had] van indische politiek, en dat de inlander ’t heel goed heeft.” [1]

De criticus had inderdaad commentaar op de beschrijving van Adinda’s haardracht. Multatuli had beter moeten weten na zeventien jaar in Nederlands Indië. Het was alsof iemand, na even lange tijd in Schotland te hebben gewoond, zou schrijven over een meisje uit de Hooglanden met een tulband op haar hoofd.

Deze kritiek kon Dekker nog naast zich neerleggen en dat deed hij dan ook in de hierover genoemde

aantekening. Het verwijt betrof immers een onnauwkeurigheid van de vertaler. In de oorspronkelijke tekst stond een correcte beschrijving en was van lint of haarnet geen sprake. Pijnlijker was het dat de opmerking over Adinda’s haardracht de inzet vormde van een hele reeks verwijten, die er telkens weer op neerkwamen dat Multatuli absoluut niet wist hoe het op Java toeging en — erger nog — dat de onwetendheid ernstig deed twifelen aan de geloofwaardigheid van zijn pleidooi. Die verwijten vielen niet terug te voeren op vergissingen van de vertaler, maar vormden een frontale aanval op de integriteit van de auteur. Hoewel (of misschien juist: „omdat”) die aanval hem hevig moet hebben geraakt, verweerde Multatuli zich niet.

Er deugde, zo meende de criticus in de *Scotsman*, maar weinig van het boek. De toon van de „Toespraak tot de hoofden van Lebak” was misplaatst: zó spreken tot Javaanse hoofden was „worse than useless”. Saïdjah en Adinda kregen allerlei emoties toegeschreven die inlanders in het geheel niet bezaten. De veronderstelling dat de lijken in de rivier afkomstig waren van inlanders die zich hadden willen beklagen bij de Nederlandse autoriteiten, was absurd. De zogenaamde vergiftiging van Havelaars voorganger kon verklaard worden uit de bijgelovigheid van Europeanen in de tropen. En ten slotte: het was eenvoudig gelogen dat er in Java — het land van algehele overvloed, waar bedelaars niet bestonden — mensen waren die zand moesten eten. Hiermee was, aldus de criticus, het toch al sterk geslonken geloof in de betrouwbaarheid van Multatuli definitief verloren gegaan. Zijn slotsom luidde dan ook: *Max*

[1] De bedoelde aanvulling — een bespreking van de Engelse vertaling van *Max Havelaar* door Alphonse Nahuys, 1868 — verscheen in *The Scotsman* van 11 juni 1868. Enkele fragmenten uit die bespreking staan afgedrukt in de *Volledige Werken* xiii, p. 55–56. Dankzij de medewerking van de National Library of Scotland (Edinburgh) beschikt het Multatuli-Museum nu over een complete versie. Deze zal te zijner tijd worden opgenomen in de *Volledige Werken*.

De Multatulianen groeten u allen zeer

ANNEMARIE KETS-VREE FULL OF FALLACIE

27

Havelaar is „full of fallacie and misrepresentations” (bedriegelijkheid en verkeerde voorstellingen van zaken). De toevoeging dat de roman daarnaast „remarkable literary merits” bezat, zal voor Dekker, wiens integriteit immers in het geding was, weinig hebben geboden.

Het is duidelijk dat de auteur van het ongesigeneerde artikel Java gekend moet hebben. Multatuli wist kennelijk wie het was, al noemde hij zijn naam niet. In de eerder genoemde aantekening noemde hij hem een „hollandschen korrespondent”, een „gewezen theekontraktant, tokohouder en... rystopkoop-er, dat is: woekeraar van de ergste soort, 'n ware javanen-bloedzuiger”. Dezelfde „theeman” komt ook voor in een latere aantekening in dezelfde vierde druk van *Max Havelaar*, die handelt over de verlenging van de theecontracten. Daar blijkt dat de man in kwestie lid van de Tweede Kamer is geweest.

Dit alles brengt ons bij een oude bekende van Dekker: Guillaume Louis Jacques (genoemd: Willem) van der Hucht (1812–1874).[2] Deze was in 1844 naar Java gekomen, waar hij met het gouvernement een theecontract had weten af te sluiten. In het voorjaar van 1845 had Dekker enige tijd bij hem op de theeonderneming Parakan Salak gelogeed. Via Van der Hucht, een familielid van Tine, had Dekker zijn eerste vrouw leren kennen. De aanvankelijke vriendschap veranderde in vijandschap toen Van der Hucht niet erg ingenomen met het voorgenomen huwelijk bleek te zijn. Vanaf dat moment liepen de wegen van beide mannen steeds verder uiteen. Dekkers levensloop is bekend. Van der Hucht vergaarde in de loop der jaren een fortuin en ontwikkelde zich tot een man van aanzien. Zo richtte hij in 1853 samen met een zwager de succesvolle firma John Pryce & Co. op, „commissionairs, scheepsleve-

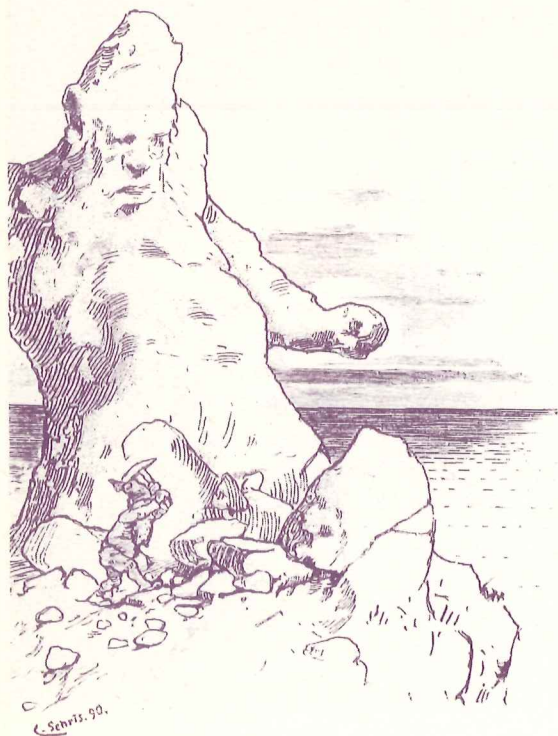
Multatuli: Schots meisje met tulband

ranciers en tokohouders”. Tien jaar later keerde hij definitief naar Nederland terug. Daar was hij in de jaren 1866–1871 lid van de Tweede Kamer. Op 5 maart 1874 overleed hij.

Hoe kwam deze Van der Hucht er toe om als Hollander een stuk te schrijven over *Max Havelaar* voor een Schotse krant? Het antwoord op die vraag ligt — ten dele althans — in het huwelijk van zijn dochter Mientje, die in 1862 getrouwd was met de in Schotland geboren James Maclachlan. Via deze verbintenis waren waarschijnlijk de noodzakelijke connecties tot stand gekomen.

Voor Multatuli moet het bitter zijn geweest dat de man voor wie hij ooit een gevoelig gedicht had geschreven (een strofe daaruit — „'t Is zoeter hier zijn Maker luid te loven — is nog opgenomen in *Max Havelaar*), hem in het openbaar in zulke harde bewoordingen had geattaqueerd.

[2] De gegevens over Willem van der Hucht zijn ontleend aan een artikel van N.P. van den Berg en K.A. van der Hucht: „Vier generaties van een clan actief in de theecultuur op Java”. In: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor genealogie en het Iconographisch bureau* 42 (1988), p.-211.

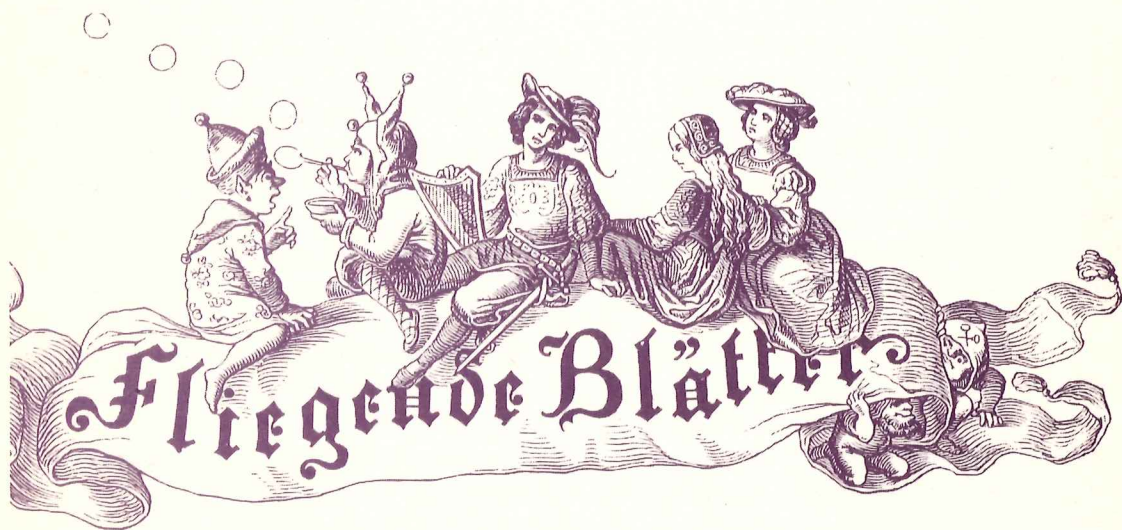

Hoevelen hebben zich al niet getooid met de veeren van Multatuli? Hij droeg ook zoo'n enorm grooten pauwenstaart. Eén pen daaruit kan menigeen tot pluim dienen. 't Was zoo verleidelijk. Zelfs vreemdelingen hebben dan ook mede geplukt.

Een der eerste Fransche tijdschriften bevatte eenigen tijd geleden onder andere een aantal Oostersche sprookjes van den heer Meyners d'Estrée, die nagenoeg woordelijk vertaald bleken te zijn uit de bekende reeks van de "sprookjes van gezag". Thans geeft *Fliegende Blätter* een Oostersch sprookje *Der Steinklopfer*, waarin men op rijm hetzelfde lezen kan als Multatuli in proza schreef in zijn *Japansche gesprekken*.

Wat de lezer verliest door dit overbrengen van het welluidende Nederlandsch van Multatuli in de Duitsche kinderrijmpjes, ontvangt hij echter gedeeltelijk terug door een aantal geestige teekeningen.

Algemeen Handelsblad 6-4-1890

De Multatulianen groeten u allen zeer

H. H. J. DE LEEUWE TOEKOMSTVERWACHTING EN ENERGIE 29

... niet één

Van de ongeborenen zal de vrijheid

Opit zoo beseffen.

De dichter J.C. Bloem heeft in klassiek versmaat onder wóórden gebracht wat wij, jongeren en ouderen, na de bevrijding vóelden. Er was enthousiasme, er was toekomstverwachting, er was energie. Er moest worden ingehaald, er moest een groot cultureel gemis worden aangevuld. Dit wisten ook de Multatuli-vrienden die tijdens de bezetting terzijde hadden moeten staan toen de voorzitter van de Vereeniging Het Multatuli-Museum met behulp van de Duitse wetgeving het heft in eigen handen genomen en „ontdekt” had dat Multatuli’s gedachtenwereld fascistische trekken vertoonde. Er zou een herbegin worden gemaakt. Rede en gevoel, zolang onderdrukt en gehoond, moesten worden hergewaardeerd, het redelijk-zedelijk bewustzijn van de mens moest weer worden gewekt. Wie zou daarbij een betere gids, een betere vroedmeester zijn dan Multatuli, die betoogd had dat de roeping van de mens was mèn’s te zijn en die tevens kon gelden als onze culturele ambassadeur in Nederlands-Indië.

Op 29 september 1945 kwamen Fred Batten, Henri A. Ett, Hans de Leeuwe en Piet Spigt ten huize van de laatstgenoemde aan het Amsterdamse Hoofddorpplein bijeen. Wat zou de koers zijn die de Vereniging ging varen? Vaststond dat Garnt Stuiveling gevraagd zou worden om als voorzitter op te treden, Garnt Stuiveling die al voor de bezetting met E. du Perron het plan besproken had om Multatuli’s volledige werken, alsmede de brieven en dokumenten, chronologisch en op filologische basis uit te geven. Hij was bereid — en Fred Batten schreef hem op 3 oktober: "Ik heb goede hoop dat we een nieuwe toekomst tegemoet gaan en dat onze vereniging daarvoor prachtig werk zou kunnen doen."

Het voorlopig bestuur kwam op 9 oktober in de Roerstraat bijeen. Enkele dagen later, op 14 oktober, een zondagochtend, bevestigden de oude leden, bijeengekomen in de zaal van de Brakke Grond in de Nes, de samenstelling ervan en Stuiveling formuleerde situatie en taak als volgt: „De

Vereniging hervat haar werkzaamheden op een ogenblik waarop de verhouding Indië-Nederland weer bijzonder actueel is. Haar taak zal zijn het behouden en vermeerderen der op Multatuli betrekking hebbende dokumenten, het aanmoedigen van onderzoek en van het publiceren daarvan. Voorts het stimuleren van de algemene erkenning van Multatuli als letterkundige en moralist, van de invloed die hij heeft gehad op de Nederlandse cultuurmoralist, van de invloed die hij heeft gehad op de Nederlandse cultuurgeschiedenis. Dit zal echter niet tot enghartige verering mogen leiden. Wij zullen in hem steeds zien den mensch en zijn tekortkomingen critiseren."

Deze nieuwe visie moest ook in een naamwijziging tot uitdrukking worden gebracht. „Museum” klonk ons te ouderwets, te stoffig in de oren. Dus werd het ondanks de wat achttiende-eeuwse associatie „Genootschap”.

De lezer zal in dit korte bestek geen nauwkeurig gedocumenteerd verslag van de werkzaamheden gedurende de eerste vijf jaar na de oorlog verwachten. Ik zal alleen de grote lijn trachten te schetsen en mijn verhaal aanvullen met persoonlijke herinneringen. Vooral: er werd druk vergaderd, minstens één keer per maand, soms wel dertien keer per jaar. Het woord Cultuur werd als het ware met hoofdletters geschreven en ik herinner mij dat ik — gezien de papierschaarste — een brief zond aan een bekende kantoorboekhandel met het verzoek om levering van een grote hoeveelheid blanco vellen, „omdat wij anders onze culturele taak niet zouden kunnen vervullen”. Mijn goede vader wist zelfs eens — aldus de notulen — duizend enveloppen goedkoop op de kop te tikken.

De bestuursvergaderingen waren, zoals het me toen toescheen, soms sensationeel. Het was de conservator Henri A. Ett die ons door zijn vondsten in alle mogelijke archieven verstomd deed staan. Dit leidde tot publicaties van Multatuli’s brieven aan zijn jeugdvriend, de uitgever A.C. Kruseman, verzonden uit Menado, een literaire zichtzending in optima forma, en het leidde tot Etts magnifieke boek *Holland*

De Multatulianen groeten u allen zeer

in rep en roer dat als ondertitel had: *Multatuli en de misdaad*. Ook Garnt kreeg menig dokument in handen en ikzelf ontving van een vriend van mijn vader een Multatuli-brief. Doch het was maar één helft, de laatste twee pagina's. Hoe kwam dat? Welnu, de oorspronkelijke eigenaar had de brief in tweeën gescheurd en de ene bladzijde aan het ene, en de andere aan het andere kind nagelaten. De eerste erfgenaam had zijn erfstuk verslonst, de tweede had het behouden en doorgegeven. Piet Spigt heeft toen nog langs filologische weg kunnen vaststellen dat het schrijven gericht was aan dokter Ensing op Texel, een der deelnemers aan het Huldeblijk van 1882.

Een ander ogenblik uit deze vergaderingen is in mijn geheugen blijven hangen. Ik was toen bezig met *Multatuli, het drama en het toneel* en had het manuscript van zijn blijspelfragmenten thuis waar ik één regel maar niet kon ontcijferen. Ik las wel „Ik weet wat ik de... schuldig ben” maar het woord daartussen was abracadabra voor mij. Ik gaf het blad aan Garnt en ging onderwijl naar de keuken om thee te zetten. Ineens hoorde ik hem heel hard door de gesloten deuren roepen: „Hans, ik heb het; er staat: *sex!*”

Een precaire zaak was in het begin de toestand van de kas, zorgvuldig beheerd door A.C. Beekhof. De afdeling Amsterdam van de *Vrijdenkersvereniging De Dageraad* verleende toen belangrijke hulp, onder andere een renteloos voorschot. Zo konden wij toen veel bijeenkomsten beleggen waar de gedachten van Multatuli niet alleen door lezingen maar ook door voordracht uit zijn werk verduidelijkt werden. Maar daar wachtte een nieuwe moeilijkheid. In die tijd hief de gemeente nog vermakelijkheidsbelasting. En een declamatie was toch vermakelijk? Of niet? Ik schreef dus telkens een brief aan de Gemeente-ontvanger waarin ik kwijtschelding verzocht omdat de voordracht geen voordracht als zodanig was maar een illustratie, een verheldering van het betoog. Dit duurde totdat ik een ambtenaar ontmoette die zei: „Verwijst u maar in het vervolg naar mijn gunstige beslissing van heden.”

Vele sprekers van betekenis, vele kunstenaars van allure zijn in die jaren voor ons opgetreden, niet te vergeten de letterkundigen van de toen jonge generatie zoals Adriaan Morriën en Adriaan van der veen. Anton Constandse opende de rij op de eerste Multatulidag 1946, meteen gevolgd door Jan Romein die gevraagd was een causerie in de geest van een toast te houden, maar elk vogeltje, zei hij, zong zoals het gebekt was. Dus sprak hij ernstig over *Multatuli's Tekort*. Niettemin vroeg hij aan Garnt Stuiveling die later hoogleraar in de taalbeheersing zou worden, of hij nu moest zeggen: „Ik meesmuilde” of „Ik smuilde mee”.

Van de declamatoren heeft Jan Musch de diepste indruk bij mij nagelaten. Het was alsof de levenswijze parabolist Multatuli levend voor ons stond. Laat ik onder de voordrachtskunstenaars ook Liesbet Sanders en Johan Schmitz noemen, terwijl ik mijn nicht Enny Mols-de Leeuwe moet vermelden omdat zij ons herhaalde malen uit de brand geholpen heeft.

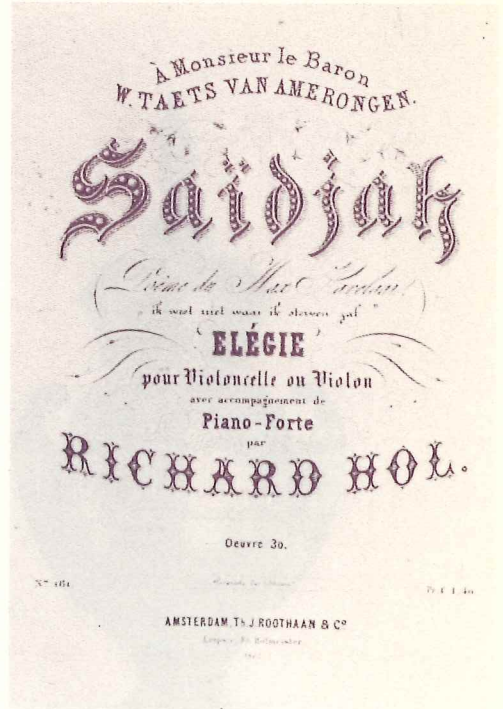
De bestuursleden waren natuurlijk altijd bereid spreekbeurten te vervullen. Een keer, in oktober/november 1947 werd er zelfs een Multatuli-cursus van vier lezingen georganiseerd. Stuiveling plaatste de auteur temidden van zijn tijdgenoten, Ett kenschetste hem als ambtenaar, Spigt als moralist en De Leeuwe als letterkundige. Dan kwam ook Kornelis ter Laan, toen een van de oudste Multatuli-kenners, die de vraag trachtte te beantwoorden waarom de schrijver toch zo tegen Thorbecke was. Nog weer andere sprekers die in dit lustrum de figuur van Douwes Dekker belichtten, waren in alfabetische volgorde: Gerard Huygens, De Kadt, Josine Meyer, Tielrooy, Schmook, Soenitro, Derk de Vries en Sam de Wolff.

Eén bijeenkomst dient speciaal naar voren te worden gebracht, die van de zestigste sterfdag van Douwes Dekker op 19 februari 1947. Het was niet alleen bitter koud, er was niet alleen geen brandstof, er was ook een prinsekind op komst. Gelukkig werd dit twee dagen eerder geboren, maar de kou bleef en in de aula van de Gemeentelijke Universiteit werd niet gestookt. Men kon wèl in een grote gehoorzaal die niet verwarmd was, komen. Doch omdat ieder-

één kwam, bleek die veel te klein. Er werd verhuisd — dus dan toch maar naar de ijskoude aula, en toen Stuiveling de rij sprekers geopend had, gebeurde er iets. Ons bestuurslid Sylvia de Groot had Henriette Roland Holst-van der Schalk in een taxi van Bentveld naar Amsterdam gehaald en haar, onkundig van de wijziging, over vele hoge trappen naar de oorspronkelijk afgesproken plaats gebracht („gesleept” zei ze toen ze het ons vertelde). Een keer boven moest ze haar behoedzaam naar beneden geleiden en daar eindelijk aangekomen betrad de oude, magere en sober geklede dame de aula. En toen — ik zei het al — gebeurde er iets, iets onvergetelijks. De hele zaal stond op als één man en begroette zó de vrouw die toen de grootste en meest vereerde dichteres van Nederland was en die voor deze keer zou spreken over Multatuli en de jeugd.

De vorst speelde ook de première van *Vorstenschol* parten. Die moest worden uitgesteld tot 15 maart 1947. Het Amsterdams gezelschap Start onder leiding van Van Dalsum en Defresne had ons verzoek om een heropvoering geweigerd, maar het Haagse Residentie-toneel was er op ingegaan. Regie voerde Bets Ranucci-Beckman, koning en koningin waren Richard Flink en Fie Carelsen, Hanna werd gespeeld door Mieke Verstraete. Ook Eric van Ingen als Jonker Schukenscheuer-Schieschalheim en Jan Retèl als Prins Spirido zijn mij bijgebleven. Louise's verzen klinken uit Fie Carelsens mond als verzen, doch niet zwaar aangezet (zoals de auteur het ook bedoeld had) en de nachtelijke scènes in Georges voorzaal, alsmede die in Hanna's kamertje bleken niets van hun theatraal effect verloren te hebben. De voorstelling ging verder nog in Amsterdam en op vele andere plaatsen in ons land.

Ook op andere wijze probeerden we ons publiek te amuseren. We hadden een programma dat heette „Muziek en anekdoten rond Multatuli”. Daar werd voor het eerst na tientallen jaren weer de Elegie van Richard Hol gespeeld die geïnspireerd was op het Saïdjah-gedicht in *Max Havelaar*: „Ik weet niet waar ik sterven zal...” Vioolsoliste was Ingeborg Tonneyck.

Een manifestatie van bijzondere aard was de oprichting van het Multatuli-monument op Westerveld. De *Facultatieve Vereniging voor Lijkverbranding* had zich bereidverklaard de urnen met de as van Eduard en Mimi Douwes Dekker-Hamminck Schepel te aanvaarden en op passende wijze te plaatsen, urnen die tot dan toe bewaard werden in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek. Het gedenkteken — onthuld op 6 maart 1948 — was de voorloper van het grote standbeeld, gemaakt door Hans Bayens, en onthuld op 16 mei 1987 op de Torensluis in Amsterdam.

Niet ieder evenwel was het met al die huldebetuigingen eens. In eigen rijen gingen stemmen op om te strijden tegen het militarisme en actief te worden in de bevrijding van de geknechte Indonesiërs. Het bestuur meende dat niet op die wijze recht werd gedaan aan het werk van de schrijver en dat ons hoofddoel, de uitgave van het volledige oeuvre, door een politieke stellingname niet bevorderd zou

De Multatulianen groeten u allen zeer

De urn van Mimi: aanvaard door de Facultatieve Vereniging van Lijkverbranding

worden. De dichter was nog geenszins bij het gehele volk als voorganger aanvaard. Hij was atheïst, een beeldenbreker. Ik herinner me een typerend voorval. Er waren voor een bepaalde bijeenkomst raamaffiches gedrukt en ik verzocht vrienden, Oostenrijkers die sinds jaar en dag in Nederland woonden en hoopten binnenkort de Nederlandse nationaliteit te verkrijgen, die affiche achter een raam op te hangen. Het duurde niet lang. Want een buurman had aangebeld en ze dringend aangeraden dat ding te verwijderen, want dit zou wel eens belemmerend kunnen werken bij de beoordeling van hun verzoek tot naturalisatie.

Ja, die uitgave! Dat was telkens weer onderwerp van gesprek en beraad. „die nationale daad, die

bittere literaire noodzaak”, zoals Stuiveling op de persconferentie later zou zeggen. Aanvankelijk had de uitgeverij *Contact* belangstelling getoond, maar ze zag er tenslotte toch maar van af. Op 27 maart 1948 bleek blijkens de notulen de jonge uitgever G.A. van Oorschot bereid met ons in zee te gaan. Hij had geen moeilijkheden met papier en drukken, wèl met kapitaal. Daarom moest er onder beheer van het bestuur van het Genootschap een garantiefonds gevormd worden. Want er waren f60.000,— nodig, wanneer hij elk van de oorspronkelijk geplande vierentwintig delen niet voor f7,90 maar voor f4,90 in de handel wilde brengen (de huidige lezer zal om die prijzen van toen zeker glimlachen). Als nu eens honderd bewonderaars elk f500,— zouden storten en als de overheid hem zou steunen, dan zou hij het aandurven. Als contra-prestatie zouden de gevers een luxe-editie ontvangen en diegenen die alleen f50,— wilden storten kregen dan een luxe-editie van de door Stuiveling verzorgde „nulde” druk van de *Max Havelaar*, het oorspronkelijke, nog door niemand gewijzigde handschrift. Er werd een comité van aanbeveling gevormd met daarin de burgemeester van Amsterdam, de secretaris-generaal van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht, een aantal vooraanstaande letterkundigen, vertegenwoordigers van België, mevrouw Henriette Polak-Schwarz en bovendien twee hoogleraren die ondanks hun geloofsovertuiging toch meenden dat de *Volledige Werken* er moesten komen: Gerard Brom (Rooms-Katholiek) en Pierre Smit (Hervormd).

Er heerste geestdriftig optimisme: Geert van Oorschot wilde wel een half jaar zijn produktie stilzetten om zich aan de publiciteit te wijden, de bestuursleden wilden zonder financiële beloning aan de uitgave meewerken. Geert wist tot Koningin Juliana door te dringen die bereid was tot intekening op de luxe-uitgave. Geert probeerde bij die gelegenheid ook een van de aanwezige hoogwaardigheidsbekleders tot die stap over te halen, maar kreeg het lapidaire antwoord: „Ik léés nooit...”

De Multatulianen groeten u allen zeer

H. H. J. DE LEEUWE TOEKOMSTVERWACHTING EN ENERGIE

33

Maar er was ook tegenslag. Ik herinner mij een bijeenkomst ten huizen van Van Oorscot waar ook Mr. A.W. Reinink, de secretaris-generaal van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aanwezig was. Het pessimisme overheerste. „Een mislukking zou akelig”, schreef Piet Spigt aan de bestuursleden. Het Rijk subsidieerde literaire uitgaven wel in bijzondere gevallen, maar in die jaren had Multatuli een ernstige concurrent in de figuur van P.C. Hooft. Wethouder A. de Roos van Amsterdam, die ons plan welwillend tegemoet getreden was, liet vragen hoeveel bewonderaars al hadden ingetekend, en toen ik moest antwoorden: „Tot nu toe zeven!” liet hij weten dat, als er zo weinig belangstelling bij de vrienden bestond, de gemeente er niet over dacht om steun te verlenen.

En toch! De *Volledige Werken* zijn er gekomen. Op 12 april 1950 notuleert de notuliste: „Een historische dag!” Want Geert van Oorscot wil ondanks alles beginnen. Er zullen nu zes delen werken en zes delen brieven en documenten verschijnen. (Hoezeer dit uitgelopen is, is aan de huidige lezer bekend.) Op 13 juni wordt het contract met de uitgever gesloten, op 19 september is er aan intekengelden f3.700,- bijeen, op 30 november stelt het *Prins Bernhard Fonds* f1.000,- als beloning voor de medewerkers ter beschikking en Geert van Oorscot overhandigt het eerste exemplaar van deel I aan Stuiveling, die dit in samenwerking met Fred Batten verzorgd heeft. Op 9 december viert het bestuur in het Amsterdamse Victoria Hotel het 40-jarig bestaan van het Genootschap en benoemt de heer G.A. van Oorscot tot erelid.

Maar er is nòg een man die deze onderscheiding ontvangt: C.G. Roelfsema. Hij heeft het geboortehuis van Eduard Douwes Dekker aan de Korsjespoortsteeg nr. 20 te Amsterdam, gekocht, het daardoor voor verval behoed en de mogelijkheid geschapen om er de verzameling, vooralsnog in de Universiteitsbibliotheek, onder te brengen. In de jaren die komen, zal hij er met zijn vrouw Lien Tenge gaan wonen, en na jaren van teleurstelling kan in het Multatuli-huis het Multatuli-Museum worden ge-

Roel Roelfsema: behoeder voor verval

opend. Mevrouw Roelfsema wordt assistente van de conservator Henri A. Ett en volgt hem na diens dood op. Bij haar afscheid in 1989 ontvangt zij, de schatbewaarster van Douwes Dekker, evenals haar echtgenoot, het erelidmaatschap.

Zij en alle anderen die in deze herinneringen de revue passeerden, hebben blijk gegeven van moed, vertrouwen en volharding, geïnspireerd door de toekomstverwachting die hen bezieldde in 1945.

De Multatulianen groeten u allen zeer

De dagbladen te Montevideo publiceerden berichten over door particulieren gehuurde vliegtuigen, waarin men eerste-rangs zitplaatsen kon bekomen, vanwaar men „den op handen zijnden zeeslag prachtig zou kunnen gadeslaan en fotografeeren”.

19 December. —

Komt allen mee, daar is wat schoons te zien
 Daar is wat schoons te zien op d'Oceaan!
 Straks breekt een ware heksenketel los
 Dan ploffen mijnen, bommen en granaten
 En rijten menschelijke lichamen uiteen.
 Komt mee, het wordt een heerlijk schouwspel straks.
 De zee zal rood gekleurd zijn door het bloed
 Dat vloeien gaat uit duizenderlei wonden.
 Uw oog zal zich verlustigen aan al dat schoons.
 Daar drijft een afgerukte hand, een arm, een been,
 Iets verderop een hoofd, de oogen open nog...
 't Wordt een tooneel om nimmer te vergeten.
 Verzekert u dus tijdig van een plaats,
 Haast u, voordat de zaak is uitverkocht!
 Vooruit, vooruit, nog zijn er een paar mooie plaatsen
 Waar gij een prachtgezicht op alles hebben zult.
 Komt allen mee, daar is wat schoons te zien,
 Veel menschen zullen hopenlijk 't leven moeten laten.
 Geniet naar hartelust! Straks breekt de heksenketel los
 Hoera! Hoera voor bommen en granaten!
 (*Dat Multatuli het mij vergeve!*).

uit: *De Nieuwsbron* (19 december 1930)

De Multatulianen groeten u allen zeer

PLUTO EEN VERTELLING UIT DUISTERLAND

35

De „Schaduw-Zeus” Pluto, heerser over de Hades, vertelt over zijn onderdanen, met name over een hyena in mensengedaante met de naam Theo Swart Abrahamsz. Met afschuw vertelt hij hoe „Procrustus” Swarth Abrahamsz „met schennende hand in zenuwen, spieren en hersens wroette” van een groot Duisterlander in wie we Multatuli herkennen. Opmerkelijk is dat Pluto zijn vertelling zeer opgewekt afsluit: kennelijk leeft er toch licht in Duisterland.

Er was eens een koninkrijk, Duisterland geheeten, waar eigenaardige zeden en gewoonten heerschten. Het was er verboden het volle daglicht te aanschouwen. Dit verbod behoorde niet tot de wettelijke bepalingen, die de grondslagen van het Staatsbestuur vormden, want het was sedert eeuwen in de zeden van het volk ingeworteld. Het was een zedelijke wet, die als het ware het wezen zelf der Duisterlanders uitmaakte, en, door de overlevering geheiligd, als eeuwig en onveranderlijk werd geëerbiedigd. De huizen waren van oudsher zoo ingericht, dat er altijd een grauwe schemering heerschte, en zij die zich naar buiten begaven of door den aard hunner werkzaamheden gedwongen waren het grootste gedeelte van hun leven in de open lucht door te brengen, wapenden zich tegen het zonlicht door groote brillen met donkere glazen en door hoofddeksels met ver over de oogen hangende kappen, en wandelden op den vollen middag welgemoed in het schemerduister rond.

Er waren in dat koninkrijk standen en klassen, vrij scherp van elkander onderscheiden. In de woningen der rijken mocht meer licht vallen dan in die der armen. Bij de aanzienlijksten in den lande, alsook in alle openbare gebouwen, was het bij helderen zonneshijn zoo licht of zoo donker als elders op een somberen grauwen winterdag; in de stulpen der armen heerschte een bijna volslagen duisternis. Evenzoo was het gesteld met de brillen en hoofddeksels. Hoe lager men op de maatschappelijke ladder stond, hoe donkerder gekleurd de brillen glazen waren, hoe dieper de kappen over de oogen werden getrokken. Wie het ooit in de gedachte ware gekomen zich aan die gewoonte of zedewet te onttrekken,

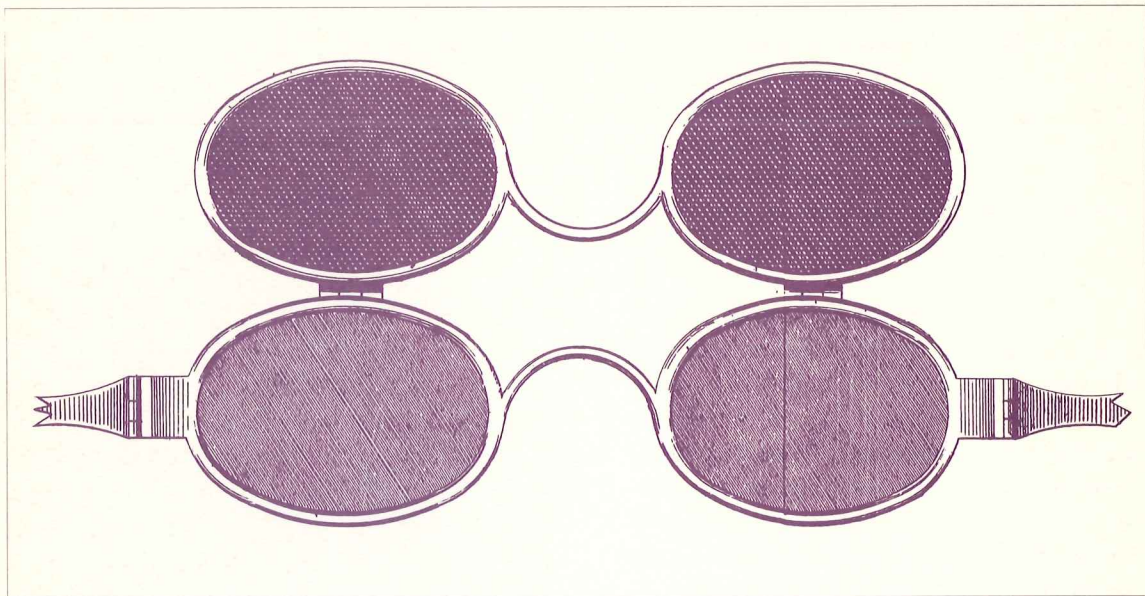

Procrustus: schennende hand

zou door alle Duisterlanders als onwelveogelijk en onzedelijk zijn gebrandmerkt. De maatschappij hadde hem uitgestooten als een paria.

Duisternis was deugd.

En er heerschte in datzelfde koninkrijk nog een andere gewoonte of wet, waaraan ieder rechtgeaard Duisterlander zich even streng had te houden. Nooit mocht men een straat of weg inslaan, die niet denzelfden dag eerst door anderen was betreden geworden. Te dien einde waren door de regeering over het geheele land hooge staatsbeambten aangeesteld, wegwijzers genaamd, die hun bevelen van hoogerhand ontvingen. Hun werkkring bestond daarin, dat zij voor dag en dauw een bepaalde

looprichting aangaven en overal zichtbare tekenen van hun doorgang plaatsten, opdat alle eerbare burgers weten zouden, welke straten en wegen zij dien dag volgen mochten en welke voor hen gesloten waren.

Zoals elk land was ook Duisterland in staatkundige partijen verdeeld. Sommige dier partijen voerden een geduchte oppositie, en wel hoofdzakelijk naar aanleiding dier afgebakende wegen, die dan dezen, dan genen dwongen groote omwegen te maken, om de plaats hunner bestemming te bereiken. De ontevredenen spraken van schromelijke onrechtvaardigheid en willekeur, van kuiperijen en intriges in de hooge regeeringskringen. De partijhaat nam met den dag toe. Daar hoorde men op zekeren dag ongehoorde dingen fluisteren. De Duisterlanders staken verschrikt de hoofden bijeen.

Het heette, dat er ergens in den lande een man was, die het heldere daglicht zijn woning liet binnendringen en zonder bril of kap of hoofddeksel uitging in het volle zonlicht. En hij sloeg alle wegen en paden in, die zich voor hem uitbreidden, mits zij schoon

en zonnig waren, of hem sneller naar de plaats zijner bestemming geleidden. Velen schudden het hoofd en waren ongeloovig. Het was niet mogelijk. Kon er zulk een zedelijk monster bestaan? Maar weldra viel er niet langer te twijfelen. De geruchten bevestigden zich. De man die eeuwenoude gewoonten durfde aantasten, bestond werkelijk. Men noemde de plaats waar hij zich ophield. Men hoorde dat hij de Staatsbetrekking die hij tot dusverre bekleedde, had opgeofferd, omdat hij vrij wilde zijn, omdat hij in het stralend zonlicht wilde ronddolen en aan zijn landgenooten wilden verkondigen alles wat hij gezien had, al de tinten en kleuren en heerlijkheden die hij had leeren kennen. En hij zag veel, hij zag dingen waarvan zijn in het duister gehulde landgenooten nooit gedroomd hadden en waarvan velen ook niet hooren wilden, omdat zij dat zien in het volle zonlicht onzedelijk achtten. Maar die man, die het zonlicht aanschouwde, had zijn land en zijn landgenooten te lief, om ter wille van geld en aanzien te zwijgen en te doen en te zijn als alle anderen.

Hij was vóór alles mensch; hij wilde Duisterland het licht leeren bewonderen en hij bezat die

De Multatulianen groeten u allen zeer

PLUTO EEN VERTELLING UIT DUISTERLAND

37

geestes, die tot zelfverloochenende daden aanspoort. Hij stortte dus zijn bevindingen en zijn schoone menschlievende gedachten uit in geschriften, die een frisschen, levenswekkenden, krachtige stroom door den lande deden gaan. Hij leerde zijn medeburgers, dat duisternis nimmer een deugd kan zijn, dat hun zedewetten, door de overlevering bekrachtigd, uit het menschelijk brein waren ontsproten, dat wellicht in de grijze oudheid een van Duisterland's vorsten of tirannen door een oogziekte was aangetast en deze wet verzonnen had, om tegelijk met hem zelven zijn geheele volk in duisternis te hullen, doch dat alle menschen op aarde recht hadden op licht en vrijheid en zonnegloed. En hij gaf zichzelven in zijne geschriften geheel zooals hij was, met al zijn zwakheden en fouten en gebreken, want hij hoopte daardoor beter begrepen te worden, beter door te dringen tot de ziel van hen wie hij het licht wilde leeren liefhebben. En al vermoedde hij wellicht welke gevaarlijke wapenen hij daardoor tegenstanders en vijanden in handen gaf, dit kon hem niet weerhouden. Hij had alleen zijn grootsche, menschlievende taak voor oog en niets kon zijn krachtige, beeldstormende geest kortwieken.

In zijn droomen was hem menigmaal een wonderschoone blauwe vogel verschenen, wiens ruischende zangerige stem hij verstond, en deze noemde hem een uitverkorene en bemoedigde en troostte hem, wanneer de smaak hem door de menschen aangedaan hem deed lijden. En in oogeblikken van kleinmoedigheid smeekte hij zijn breedgewiekt Ariël tot hem te komen, om hem te helpen zijn zware taak voort te zetten.

Voor de meeste Duisterlanders was zijn stem die eens roependen in de woestijn. Maar enkelen vingen zijn woorden op, dachten na over alles wat niemand vóór hem ooit had durven verkondigen en begrepen hem, wierpen de donkere brillen af en lieten het gouden en purperen zonlicht in hun woningen stroomen. En zij eerden en huldigden den meester die hen had leeren zien. En die meester ging voort zijn volk te verlichten, en trotseerde armoede en vijandschap en bespotting tot aan zijn dood. Maar

toen hij gestorven was, bloeiden zijn lessen voort. Het zoo kwistig gestrooide zaad had wortel geschoten. Duisterland kon nooit meer worden wat het geweest was.

Er was een geslacht verzezen, wiens krachtige jonge wijn zich niet meer in de oude vaten liet gieten. Wie eenmaal de zon had zien stralen en de weelde gekend had van langs alle wegen en paden in de schoone rijke natuur rond te zwerven, wilde geen bedriegelijke gekleurde brillen meer dragen, niet slaafs gepatenteerde wegwijzers volgen. Er was voor de Duisterlanders een nieuwe dageraad aangebroken hun geschonken door hem die veel gezien had. Zelfs zijn heftigste bestrijders koesterden na zijn dood bewondering voor zijn machtige gaven. Hij had zijn landgenooten zoo onnoemelijk veel schoons nagelaten, dat zelfs zij, die zijn helderheid betreurden, die volhielden dat duisternis deugd was, zijn nagedachtenis eerbiedigden en hem geen steenen, geen slijk meer toewierpen. Zijn volgelingen huldigden, lauwerden hem, zijn vijanden zwegen. Dit was edel van zijn vijanden.

Doch zie! Eenige jaren na den dood des meesters trad er plotseling iemand op, die een geheel nieuwe oorspronkelijke manier had uitgedacht om de denkbelden, de werken, het streven van hem die veel gezien had te vermoorden, te vernietigen, zoo mogelijk geheel uit te wisschen. Wel wetend dat het geestelijk wezen, dat de ziel van iemand die alle schoone zonnige wegen en paden had bewandeld, die het wolkeloos azuur van den hemel met het blote oog had aanschouwd, die naar de taal van den blauwen wondervogel had geluisterd, voor hem, gewonen, alledaagschen, gebrilden Duisterlander een gesloten wereld was, viel hij op zijn lichaam aan en ging dit verscheuren. Met schennende hand wroette hij in zijn zenuwen en spieren en hersens en verdere organen. Zoo handelde hij niet alleen met het lichaam van den meester zelf, maar met de lichamen zijner ouders; dit noemde hij wetenschap. Die wetenschap leidde hem tot het resultaat, dat de man, wiens nagedachtenis door het in licht badende Duisterland gehuldigd werd, een zieke was geweest,

eenvoudig een arme tobber — nee erger nog, een krankzinnige; en dat zijn gedachten en werken dus als de gedachten en werken van een krankzinnige moesten worden beschouwd.

Tot zoover was de deugdzame, wetenschappelijke Duisterlander in zijn recht. In oorlog is alles geoorloofd, is elk middel goed om een doods vijand af te maken, of zoo hij dood is en zich niet meer verweren kan, hem in het aangezicht te striemen. Daarin lag dan ook niet de groote oorspronkelijkheid van zijn optreden; het geeselen van een ontslapen vijand is niet moeielijk, evenmin oorspronkelijk. De oorspronkelijkheid lag daarin, dat de wetenschappelijke Duisterlander zijn betoog een gemoedelijk, ja zelfs vriendschappelijk tintje gaf, zoodat vele ouderwetsch gebilde Duisterlingen het allereerste oogeblik niet wisten of zij met een vermomden vijand of met een onhandigen vriend van den meester kennis maakten.

Op grond van een zieke, een krankzinnige te onleden, verontschuldigde hij op zalvenden toon alles wat de meester in zijn leven gedaan had. Hij verontschuldigde zijn liefde voor het zonlicht. Hij verontschuldigde zijn vele zwakheden en gebreken, en bedekte die men den mantel der barmhartigheid, na er vooraf een schel licht op te hebben geworpen. Hij verontschuldigde hem ook daarvoor, dat hij naar de taal van den blauwen wondervogel geluisterd had. Maar hij vergat hem de maat aan te leggen, volgens welke in andere landen dan Duisterland alle uitverkorenen van den blauwen wondervogel gemeeten worden.

Hij legde zijn grooten landgenoot op een Procrustesbed en sneed en knotte en hakte, totdat de doode de maat en den vorm had, die hij, deugdzaam gebild Duisterlander, bewonderde, en riep: „Ziehier wat er van hem had kunnen worden!” En eindelijk verraste hij Duisterland met de mededeeling, dat zoo de gestorven meester een atletischen lichaamsbouw hadde gehad, hij gevaarlijk zou zijn geweest. Ongelukkigerwijze miste deze laatste verwoede kaakslag zijn uitwerking. Een mogelijk gevaar zoo ver in het

verleden maakte geen indruk, al bleef de originaliteit van den inval zelf ongerept.

In Duisterland werd dit geschrift gelezen, en de zalvende toon van dien Procrustes wekte verontwaardiging. Maar er bestaan altijd redenen om een groot landgenoot ook na zijn dood te haten. Het gebilde Duisterland wreef zich vol blijdschap in de handen, hopen de dat die ziekteverklaring ingang zou vinden en de ouderwetsche deugdzame duisternis voor altijd in het land zou blijven heerschen. En de benijders van den meester, de middelmatige, die te vergeefs zijn voetstappen poogden te drukken, hoopten dat zijn onsterfelijke geschriften als krankzinnigenwerk ten vuure zouden worden gedoemd, en hun eigen werken daardoor hooger zouden rijzen.

De man, die veel had gezien, had één grooten, trouwen vriend gehad, een vriend die hem vergoedde, die ook aan zijn volk gouden woorden geschonken had en nog met zijn laatsten ademtucht den dierbaren afgestorvene zou gewroken hebben. Die trouwe vriend was kort te voren ontslapen. Procrustes had geduld geoeffend; hij wenschte niet tegenover een levenden goed gewapenden vijand te staan.

Maar er was ook nog een jong, begaafd, helderziend jong Duisterland, dat den voorganger had liefgehad. Het waren zij, die het eerst door hem zonder gekleurden bril in de rijke, zonnige wereld waren rondgeleid, en hun harten klopten warm voor al het schoone en goede door hem geleeraard. En zij daagden den hyena in menschengedaante voor de rechtbank der publieke opinie, rukten hem det huichelachtig masker af, en wreekten de belediging den doode aangedaan, de ontheiliging van zijn graf. En het was de eerbiedige, dankbare, bewonderende hulde van een jong opkomend geslacht, dat den grooten meester nog in het graf een onvergankelijken stralenkrans om de slapen vlocht.

uit: *De Lantaarn* (15 augustus 1888)

De Multatulianen groeten u allen zeer

BERNT LUGER GLORIOSO ONTMASKERD

39

Aarts Letterkundige Almanak voor het Multatuli-jaar 1987 is een boekje dat door onderzoekers onvoldoende benut lijkt. Toegegeven, men moet er de wakker en kwalsters in kennen om droge voeten te houden, maar zo'n klein beletsel mag een rechtgeaarde Multatuliaanse parelduiker niet weerhouden. Zo bevat die Almanak een in letterlijke en figuurlijke zin Freudiaanse verklaring van het leugentje dat Multatuli zich als schrijver van de Wouter-geschiedenis permitteerde door zijn jonge held diens bijbeltje te laten verkwanselen, teneinde bij een leesbibliotheek in de Amsterdamse Hartenstraat de Glorioso te kunnen bemachtigen.

Dat het Multatuli om een bewuste vertekening ging, weten we sinds het verschijnen van *Volledige Werk* deel xv: de brieven en documenten uit de jaren 1872–1873. Zulke vertekeningen bevat de Wouter-geschiedenis zoals bekend meer, waardoor hij zeker niet als een betrouwbare autobiografie opgevat mag worden. Maar naar de redenen voor juist deze vertekening blijft het gissen, althans voor wie niet voetstoots de duiding door Aarts' Weense zieleknijper accepteert. In elk geval is nu de aanwezigheid in het kleine bibliotheekje in het Multatuli-Museum van de eerste Nederlandse *Glorioso* ietwat misplaatst geworden, zolang daarnaast niet het eerste van de zes deeltjes van *Rinaldo Rinaldini. Overste der Roovers. Eene geschiedenis in onzer eeuw* prijkt, in een van de twee drukken die Multatuli gekend kan hebben, die van 1801 of 1802.

Voor wie deel xv niet onder handbereik heeft: Dek vertelt Mimi op de avond van 14 december 1872 dat hij eens van plan is geweest zijn Wouter-verhaal van aantekeningen te voorzien. Bij de eerste bundel *Ideën* blz 265 (d.i. Idee 365), waar Wouter een brugleuning uitzoekt om die als lezenaar te benutten bij zijn *Glorioso*-lektuur, hoort de aantekening dat hij, als kind, wanneer hij eens geld machtig kon worden om zo'n boek te lezen, moeite had dat weg te stoppen: „Noch op school noch thuis bij hem mocht het gezien worden. Zo herinnert hij zich soms zamen gehuurd te hebben met een vriend van hem Scholten. 'n goede jongen zeide hij, en een jongen die altijd zakgeld had wat ik maar zelden had.

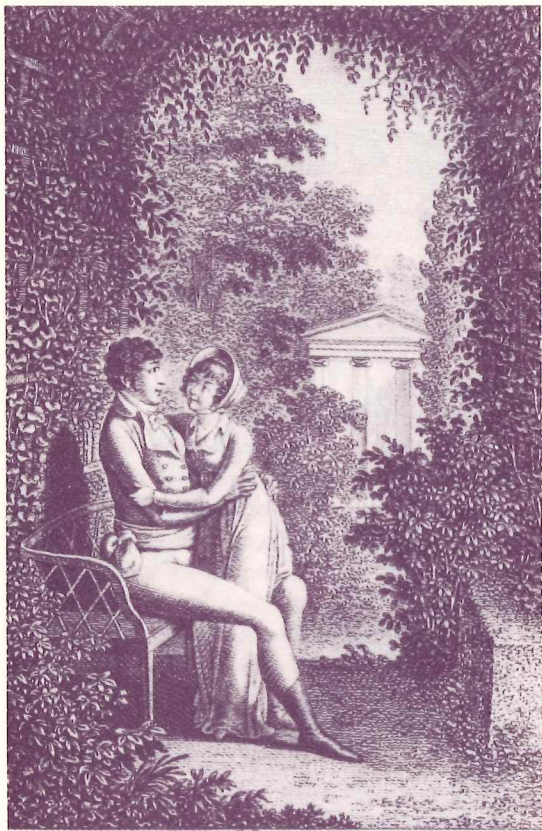

Rinaldo met Rahel en Silpa

bovendien zoo zamen dat kostte ons dan ieder maar 'n stuiver in de week. We gingen dan samen zoogenaamd wandelen om dat te lezen. zaterdag 's middags bijv. Ik herinner me nog we Rinaldo Rinaldini lezen. dat lezen we dan op de rand van 'n brugje op de cingels, ik heb dat in de W. eenigszins geschetst door Glorioso En eens viel 't boek in de sloot. Wat hadden we toen een moeite om het te vergoeden! O, en ik ben er meer kwijtgeraakt, dat kwam van 't verstoppem.”

Idee 362 verhaalt de rest: „In de Hartenstraat daar was 'n leesbibliotheek” en de jongen die daar op de stoep draaft is Wouter. In z'n linkerbroekzak heeft hij een papiertje geklemd bevattend veertien stuivers „waarvoor-i z'n nieuw-testament met ge-

De Multatulianen groeten u allen zeer

Rinaldo en Serena

zangen had verkwanseld aan den stalleman op d'ouwebrug, en 't plan dat hem zoo kleven deed aan dien stoep in de hartenstraat, was niet meer of minder dan z'n intrede in de tooverwereld der romanlektuur: hij wilde GLORIOSO lezen.

GLORIOSO! Lezer, er zijn vele navolgingen, er is maar één GLORIOSO.

Al de RINALDO's en FRA DIAVOLO's van latere tijden, mogen niet op één dag genoemd worden met den onvergelykelijken held die gravinnen schaakte bij dozijnen, pausen en kardinalen uitplunderde als feilbare mensen, en Wouter Pieterse schuldig maakte aan testamentsverduistering."

Deze passage is overbekend bij elke Multatuli-lezer, maar toch een nadere beschouwing waard.

Boekhandel Van Heteren, tegenwoordig gevestigd aan de Keizersgracht, maar ooit begonnen in de Hartenstraat, claimt destijds de leverancier van de kleine Wouter geweest te zijn, en geheel onmogelijk is dat niet. De firma had, zoals vroeger gebruikelijk een winkelbibliotheek annex boekhandel, al was het niet de enige in de Hartenstraat in die jaren.

Terecht stelde Freud in zijn bijdrage aan genoemde *Almanak* dat niet *Rinaldo* de navolger is maar *Glorioso*. En even terecht staat dan ook op de titelpagina van de Nederlandse vertaling „door den Schryver van Rinaldini". En wat *Fra Diavolo* aangaat: toen de *Rinaldo* en de *Glorioso* al vertaald waren, leefde hij nog. Na kousenwever en soldaat te zijn geweest werd hij monnik en — na wegens wangedrag weggejaagd te zijn — hoofd van een roverbende: vandaar zijn bijnaam „Broeder duivel". Voor Napels strijdend tegen de Fransen werd hij gevangen genomen en opgehangen in 1806. Met de opera van Auber uit 1830 — waaraan hij vooral zijn naamsbekendheid dankt — heeft hij overigens niet veel meer dan de naam gemeen. Echte en onechte rovers brachten het vaker tot roman- en toneelhelden, waren even geliefd in opera's en zangspelen; in onze eeuw lijken ze in films en stripverhalen wel het eeuwige leven te hebben gekregen.

Er kan geen sprake van zijn in dit luttele aantal bladzijden een poging te ondernemen de invloed van Dekkers jeugdlectuur te schetsen. Serieuze Multatuli-biografieën benadrukken doorgaans de ernstiger lectuur van de volwassen leeftijd of volstaan met het noemen van enkele auteurs, toen veel gelezen en van zekere reputatie, thans afgevoerd naar de triviale rommelhoek of op z'n best naar de kinderkamer. En toch hebben zulke toenmalige bestsellers eens de leeshonger van de jonge dweper gestild. Ze hebben hem een misschien pril en naïef wereldbeeld verschaft, maar juist het volharden in zulke vaak sterk idealiserende voorstellingen is voor Dekker zo typerend. Zelfs waar het auteurs als Lafontaine en Sue betreft, komt men veelal niet verder dan het noemen van namen, een enkele titel, in 't gunstige geval tot

De Multatulianen groeten u allen zeer

BERT LUGER GLORIOSO ONTMASKERD

41

het benoemen van Rodolphe uit Sue's *Les Mystères de Paris* als identificatiefiguur van Havelaar. Maar ook een *Abällino, der grosse Bandit*, een roman van Zschokke uit 1793, heeft hij gelezen of op het toneel gezien, getuige Idee 1213. Steeds ging het om Robin Hoods die de rijken bestalen en beroofden ten behoeve van armen en ontrechten. Daarmee herstelden ze een „hogere” rechtsorde, die voor de „lagere” met al haar corruptie en protectie had moeten wijken. Deze outlaws leefden naar de beginselen van de Bergrede die door de usurpatie van de kerk was verdrongen, en vertegenwoordigden als het ware de droom van de revolutie. Vandaar hun immense populariteit juist in de nadagen van de Franse Revolutie, toen allengs zichtbaarder werd dat de verwachting van een loopbaan gebaseerd op aanleg, capaciteit en verdienste begon te verflauwen. Want het waren steeds fantasievolle en enthousiaste jongeren, door hun lage afkomst of door onterechte onterving van een succesvolle carrière afgesloten, die dan ook kozen voor een strijd tégen de burgerlijke samenleving en onderdrukking, en vóór nationalisme, heldhaftige zelfopoffering, vrije liefde en rechtvaardige verdeling van goederen. Rinaldo Rinaldini is zo'n half-historische figuur, een rebel, maar — en dat is significant — niet tegen de koning, maar tegen diens onbekwame dienaren. Net als de vele andere personages in de roman zingt hij regelmatig roversliederen, iets waardoor de roman zich uitstekend leende voor bewerking tot zang- en toneelspel. Opvallend is verder het zowel romantische als Multatuliaanse motief van de onverzoenbare tegenstelling tussen het actieve en het contemplatieve leven: het Alexander-Diogenes, oftewel het Napoleon-Rousseau-motief. Rinaldo beschikt weliswaar over één uitverkorene, maar daardoor laat deze eeuwige versierder — die sterke Don Juan-trekken vertoont — zich niet afremmen. Over het algemeen hoeft hij trouwens nooit veel moeite te doen; hij moet ze eerder van zich afslaan! Maar toch, een enkele maal wordt het echt ernstig en staat de held voor een keuze. De bedoelde scène is haast een voorafspiegeling van Dekkers ménage à trois: Rinaldo tracht twee gelieven, Olym-

pia, de favoriete, en Rosalie, tot verzoening en samenwoning te overreden, maar al zijn welsprekendheid en overtuigingskracht zijn vergeefs: Olympia offert zich op en zegt:

„Zal ik schrijven, dat gij haar hier wenscht te zien?

Hij: Ja!

Zij: Goed! ... Dan zal ik het doen.

Hij: Waarlijk?

Zij: En waarom zou ik het niet doen? Welligt, ja, zeker, maakt hare tegenwoordigheid u vrolijker dan de mijne. Dat is immers winst voor ons allen. Met de vrolijkheid zal uw ondernemende geest, dien uw kwade luim heeft doen insluimeren, weder ontwaken. Ja! ... Haar bijzijn zal u weder tot u-zelfen doen komen. (...)
Rinaldo zweeg.”

Althans in de roman en voorlopig, want hij is doorgaans welbespraakt en staat zelden met de mond vol tanden.

Het blijft intussen gissen naar de reden waarom *Rinaldo* moest wijken voor *Glorioso* in de „Wouter-epoëe”. Moest het model-karakter van de *Rinaldo* verdoezeld worden, hetgeen ook al in Freudiaanse geest geredeneerd is, of stond de *Rinaldo*, die in het algemeen hoger wordt aangeslagen dan zijn navolger *Glorioso*, (relatief) te hoog op de ladder van de waardering om als laag-bij-de-grondse intree in de romanlectuur van Wouter te dienen? Want inderdaad, de onwaarschijnlijkheden in de *Glorioso* zijn zo mogelijk nog onwaarschijnlijker dan die in de *Rinaldo*. Mimi, die toch ook in haar inleiding tot de 1890-editie van de Wouter-geschiedenis heel wat bijzonderheden over ontstaan en achtergronden geeft, zwijgt over de kwestie. Zeker is dat hier stof ligt voor een tweede Freud, immers „een parelduiker vreesst den modder niet”.

De Amsterdamse predikant D.P.M. Huet (1827–1887) schreef vele gedichten van stichtende aard, niet in de laatste plaats beïnvloed door zijn beroeping in het Zuid-Afrikaanse Pietermaritzburg. Hij publiceerde een aantal bundels: Uit Natal (1958), Afrikaanse Gedichten (1867) en Een bundeltjes versjes (1868), waaruit het hieronder afgedrukte gedicht afkomstig is. Heeft hij Multatuli gelezen? De titel van een prozawerk van zijn hand sluit het niet uit: Het lot der zwarten in Transvaal. Mededeelingen omtrent de slavernij en wreedheden in de Zuid-Afrikaansche Republiek, dat twee jaar na zijn repatriëring, in 1869 het licht zag.

God dien ik niet ken, dien ik zoek maar niet vind,
 Zoo gij bidden hoort, hoor naar mij!
 Zoo gij kinderen hebt ben ik ook uw kind,
 Daarom spreek ik zoo rustig zoo vrij.

Wat is waarheid? kan ik zelf die wel putten uit mijn geest?
 Of is 't menschdom, ben ik zelf altijd blind voor U geweest?
 Heeft nog niemand hier op aarde ooit den sluijer opgeligt,
 Die uw wezen houdt verholten voor ons sterfelijk aangezigt?

Zou het waar zijn, Onbekende, dat ons sterven licht ons geeft,
 Licht dat van U zelven afstraalt en dat eeuwig in ons leeft?
 Zoo dat waar is, kom dan spoedig en laat 't licht mijn ziele zijn!
 Liefelijke stervensure! 'k Smacht naar u, o licht! wees mijn!

God, hoort gij mijn beê? ben ik zelf door uw hand
 Door het dal van den twijfel gevoerd?
 Geloof geef en vreê! leid mijn geest in dat land
 Waar geen twijfel mijn ziel meer beroert.

Laat vinden reeds nu wat ik zoek als uw kind,
 Met een ziel die daar smacht naar U! God!
 Wat op aarde van U, ik zoekende vind,
 Maak voor eeuwig een deel van mijn lot.

De Multatulianen groeten u allen zeer

MULTATULI INDRUKKEN VAN EEN ROOMSCHE KERK 43

Lieve medeprotestanten, wy vinden de katholieken dom, niet waar! Hoe is 't mogelyk, vragen wy, al de ongerymheden die er worden geleeraard in die kerk, op te dringen aan 't verstand? Een bezoek in 't katholiek bedehuis zal ons 't antwoord leveren op deze vraag, en we kiezen daartoe ditmaal by voorkeur 'n oogenblik van biologische voorbereiding. Over de toepassing van de kunst, door 't werken op de zinnelykheid, hoop ik by 'n andere gelegenheid te spreken. Om straks met muziek, zang, wierook, standbeelden en schilderyen, de zinnen behoorlyk in te nemen, moet eerst het oordeel weerloos gemaakt worden.

We treden alzoo de kerk binnen, terwyl er geen dienst is. Zie daarginds dat oude mannetje, knielend op 'n bidstoeltje. Al wat in hem buigen kan, is gebogen. Nek, rug, knieeën, elleboog, polsgewricht, vingers, duim... ik ben zeker dat-i ook z'n teenen kromt, maar heb geen lust het te onderzoeken. En z'n hart? Daarvan weet ik niets. Ik gisch dat het weinig deel neemt aan de algemeene krimpmanoeuvre. Ook de weinige haren die den stumpert overbleven, krommen zich niet. Ze hangen sluijk over de handen waaropt 't gezonken hoofd rust.

En de lippen bewegen zich. Ze fluisteren. Ze spreken tot God. Wat ze zeggen? Een oppervlakkig beoordeelaar zou op 't denkbeeld komen dat het 'n geheim moest blyven tusschen die twee. Maar wy weten beter, want we lazzen de boekjes waarin alles gedrukt staat, wat de man vertelt. Hy mompelt honderdmaal achter-een 't zelfde. Z'n zielverzorger heeft 'm eenige *ave's* opgegeven om de vreeselyke werking tegen te gaan van dat misdadige stukje worst, op verleden Vrydag! Of 'n paar dozyn *credo's*, om 't weerspannig gemoed te straffen voor 'n onbescheiden vraag...

Onjuist gegist! De man is te oud, te verstokt voor zoo'n misdaad. Stellen we dat z'n kleinzoontje ontevreden was met *Genesis* en *Verlossing*, en dat de oude suffert boete doet voor 't verwaarloozen van de tucht... Misschien ook bestal-i de kas van z'n meester voor eenige centen, en likwideert nu — 't oneerlyk verkregen goed terug gevende, dit moet ik erkennen! — de rekening met 'n paar „engelsche” groetenissen... Och, wat komt het er op aan, wat-i

De kerk van H. Catharina te Amsterdam

misdeed! We zyn nu eenmaal zóó geschapen dat er altyd iets aan ons hapert, en 't zou al 'n heel domme pastoor moeten wezen, die niet steeds gelegenheid vond z'n patienten te beduimelen met wat kontritie. Zyn er niet altyd zielen te lossen uit het Vagevuur? Blyven er niet velen onbekeerd? Lydt niet de Heilige Vader aan allerlei staatkundige ongemakken? Werden niet dezer dagen uit de kerk te Wiesbaden alle *preciosa* gestolen, zoodat de Heilige Maagd byna naakt staat... En nog weet ik niet hoeveel duizend gulden aan *Sint-pieterpenningen* daarby? In 't kort, blyft er niet altyd veel te bidden, veel te boeten? En al werd de bidder zelf op eenmaal vroom zonder vlek, al supprimeerde men vagevuur en alle mogelyke diefstallen... zou niet ook dan nog de aanleiding tot bukken, buigen, bidden, boeten, en... *biologie* blyven bestaan door de vrees dat God ons door verregaande zondeloosachtigheid wou verzoeken tot hovaardy? Hy is er toe in staat, waarachtig! Dit weten we nu eenmaal uit *Genesis*. We zyn dus volkomen gerust dat er ten allen tyde wat te prevelen zal overblyven voor 't oude mannetje met sluijk haar...

Zie, hy is gereed. En — o, wonder! — hy kan loopen. Toen we hem daar zoo in-eengekreukeld zagen, maakte hy den indruk van 'n lamme. Hy loopt waarlyk! Maar z'n verstand bleef liggen. Dit

is duidelijk voor elken protestant.

De deur piept... 't vrouwspersoon treed binnen met 'n mand linnengoed. Ze is waschvrouw. Met 'n handigheid als soldaten die geweren aan rotten zetten, plaatst ze haar korf in 'n hoek, en valt neer op de eerste knielplaats de beste. In één minuut is ze gereed. Ternauwernood had ze den tyd, haar Lieven-Heer te vertellen dat... ja wat? Die bleekster neemt den Hemel met storm. Ze schynt weinig dooie familie te hebben. Ook at ze geen worst op verboden uur. Misschien had ze 'r geen! Ook zy kan loopen, waarachtig! Vlug neemt ze haar mand op, en ylt er mee weg. Ze gaat aan 't wasschen, stryken, styven... de *ziel* is kant en klaar! Eén onnoozel halskraagje kost haar meer moeite dan de heele zaligheid.

Die oude vrouw daarginds is bezig 'n zoon te redden uit de klauwen van den Satan. De jongen is liederlyk, en „doet” al sedert drie paaschfeesten z'n geloof niet. 't Is de moeite waard daarvan werk te maken, en Maria moet al heel koppig wezen, als ze geen verandering brengt in zoo'n stand van zaken. Sedert vele maanden zit de beangste moeder dagelyks uren op die plek, en bidt... bidt... bidt! Zou men niet lust krygen zoo'n kwajongen op water en brood te zetten?

Wat heeft die man in de kerk te doen, de man die daar 'n omgang houdt, telkens eenige minuten stilstaand voor 'n schilderytje? Hy is winkelier — in sterke-drank naar 't schynt, maar dat hindert de godzaligheid niet — en de zaken gaan slecht. Z'n concurrenten snoepen hem de klanten af. Tot herstel heeft-i 'n middeltje bedacht, dat zeker helpen zal. Twaalf *paters* daags voor elke *statie* van 't lyden „onze Heeren”. We luisteren: En vergeef ons †... *sluiten na elven, politie*... niet in verzoeking †... *water in jenever*... onze Vader †... *als 't maar gefiltreerd is*... wil geschiede †... *ik borg nooit weer*... amen †... *da's driemaal!* Onze Vader †... *'t zal me benieuwen of 't helpt*... van den booze †... die ander heeft het ook gedaan... dagelyksch brood †... *toen stierf z'n oom*... *erfenis!*... onze schuldenaren †... *'n andermaal in 't latyn*... en verlos ons...

Nu, ik heb er niets tegen. Lieve geestverwanten, eerlyke poëtieke protestanten, noemt ge niet met my al dat volkjen *idiot*? En zyt ge 't niet met my eens, dat het middel om die lieden te bewegen tot al dat zinneloos geprevel, hoofdzakelyk gevonden wordt *in dat prevelen zelf!* Wie dat betwyfelt, neme met zichzelf de proef, en herhale honderdmaal dezelfde fraze. Hy zal beseffen hoe de niet gewaarschuwde door aanhoudende *ontofening* van die soort het verstand verliest.

En alweer zyn er fouten in m'n schetsje. Die laatste kerel was niet geheel zinneloos. Hy hield de *zaken* in 't oog. De man is byna ryp... om protestant te worden, modern misschien...

De Multatulianen groeten u allen zeer

J. KORTENHORST OVER CONSERVATOREN

45

Het was in 1944 dat ik op zoek naar teksten voor enkele uitgaven in een illegale literaire reeks mijn oog liet vallen op de allereerste brieven die Multatuli aan Mimi Hamminck Schepel richtte. In mijn onwetendheid en naïviteit meende ik dat slechts door toevoeging van de brieven van Mimi aan de grote schrijver een bijzonder aardig boekje zou ontstaan. Een brief aan het Multatuli-Museum leverde een teleurstellend resultaat op: alle correspondentie-mappen waren zo lang de oorlog duurde in bunkers in de duinen ondergebracht. De brief was ondertekend door de „oorlogsvoorzitter” van het Multatuli-Genootschap, C. de Hart. Toen wist ik nog niet dat zijn politieke achtergrond net zo slecht was als zijn kennis van Multatuli-zaken. Anders had hij meteen kunnen schrijven dat ten eerste Mimi consequent alle brieven van zichzelf had vernietigd en ten tweede dat zij ook in die van Multatuli heel wat had weggelaten toen ze die correspondentie liet drukken.

Kort na de oorlog toen de brieven weer veilig (?) in het Multatuli-hoekje van de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek waren teruggekeerd, kreeg ik door de goede zorgen van het personeel van die bibliotheek het sleuteltje van de ladenkast en kon aan het bureau van Multatuli de brieven zelf vergelijken met de gedrukte tekst uit deel VI van de brievenuitgave (1892). Daaruit werd al vlug duidelijk dat de bekende oproep op het schutblad van een katern *Ideën* minder was ingegeven door Multatuli's belangstelling voor die brief van Mimi dan door zijn wantrouwen tegen vriendin Charlotte de Graaff wier handschrift hij dacht herkend te hebben in Mimi's brief. Een brief zoals hij ze in het begin van de zestiger jaren bij dozijnen van jonge dames had ontvangen.

Een grote wending in het Multatuli-onderzoek (en dat gold zeker niet alleen voor mij) was het na de oorlog ten tonele komen van Henri Ett. Hij was de steeds bereikbare en voor alle hulp beschikbare conservator die tallozen heeft bijgestaan. Over hem is na zijn overlijden in *Over Multatuli* het nodige gezegd.

Eén van zijn opvallendste eigenschappen — een computergeheugen — sierde ook zijn opvolgster. Bij mevrouw Roelfsema komt daar nog bij dat haar

Oom E: heel andere plannen

speurzin en belangstelling maar op één zaak gericht was: Multatuli en het Multatuli-Museum. Iedere aanwinst voor het Museum werd in haar beheerperiode niet met een standaardbriefje van goede ontvangst afgedaan, maar in een persoonlijk briefje straalde tevens haar enthousiasme de gever tegemoet.

Als ik terugkijk op ruim 45 jaar Multatuli-Museum, -archief en -bibliotheek, van de archiefopslagplaats in de duinen naar de Universiteitsbibliotheek en toen naar de huidige Korsjespoortsteeg, dan moet ik denken aan heel veel prettige ontmoetingen met heel oude en heel jonge Multatuli-belangstellenden

De Multatulianen groeten u allen zeer

Sietske: getuige van veel onaangenaams

en met als hoogtepunt Henri Ett en mevrouw Roelfsema.

Ik hoop dat ik haar plezier doe met hier een brief te publiceren van de toen 46-jarige Sietske Abrahamsz, weduwe van de vier jaar daarvoor overleden Dr. Wienecke. Zij, de dochter van Multatuli's enige zuster Catharina, schrijft die brief aan haar neef en leeftijdgenoot Engel Douwes Dekker, de zoon van Multatuli's oudste broer, de doopsgezinde predikant Pieter. De aanhef: „Waarde E. en D.” staat voor Engel en zijn vrouw Doortje.

Engel was in de zomer van 1881 in correspondentie met zijn beroemde oom getreden en had hem twee maal, samen met Doortje bezocht in de periode 1881/'82.

De hier volgende brief van Sietske, geschreven een half jaar na Multatuli's dood mocht ik van Engels kleindochter, mevrouw E.P.L.A. van Nooten-Douwes Dekker, kopiëren en publiceren. De copie gaat — dat spreekt — naar het Multatuli-archief.

Amsterdam 18 maart '88

Waarde E. en D.

Ingesloten eenige uittreksels uit Ed.'s brieven waaruit u blijken zal dat hij niet zoo verdorven kan zijn als men meent. Ik weet niet of gij Oom E.[1] zoo blindelings vereert of vergoodt als zoo velen die hem persoonlijk *niet*, ten minste niet *van nabij* kenden, en zijne werken niet aandachtig lezen. Verscheidene jaren heb ik met hem omgegaan en werd door hem officieel als zijn secretaris aangesteld, en tot hem opgezien als tot een groot licht, in weerwil dat ik ook getuige was van veel onaangenaams in zijn karakter. Hij was geboren om te heerschen en had de man zijn doel bereikt, dan zouden we groote dingen hebben beleefd. Zijn eigen temperament en zijne weinige *politiek* heeft 't groote succes in den weg gestaan. Al de menschen die hem als martelaar of profeet vereeren, dwalen grootelijks. Hij had gansch andere plannen dan waartoe hij door omstandigheden later gedwongen werd. Uit zijn eigen mond heb ik menige vertrouwelijke mededeling gehad, toen hij nog was in de kracht van 't leven, en veel van de toekomst verwachtte. Uit zijn werken zou ik vele plaatsen kunnen aanwijzen die er op doelen, doch de domme aanbidders van den *martelaar* volgens hen, zien dit voorbij, of begrijpen 't niet.

Ware Oom geslaagd in 't geen hij zich voorstelde, dan zou Tante E.[2] en de kinderen een goed en ook materieel glansrijk leven hebben gehad. Het goede *weeke* hart van Oom E. is zijn ongeluk geweest ten opzichte van Mimi. Wat zou ik u gaarne mondeling precies op de hoogte brengen!! In elk geval is 't een hemeltergend onrecht dat die Mimi nu moet worden toegestopt en onderhouden, terwijl Tante E. door omstandigheden genoodzaakt was zelve te werken. Te meer wijl het goede mensch geen andere fout had dan haar man *blindelings* te vereeren.

Stelt ge eenig belang in Edu, dan zal ik u nog meer zenden. Het blijft een feit dat tante en de kinde-

[1] Oom E. = Eduard Douwes Dekker (Multatuli)

[2] Tante E = Everdine Douwes Dekker-van Wijnbergen(Tine)

De Multatulianen groeten u allen zeer

J. KORTENHORST OVER CONSERVATOREN

47

ren bitter geleden hebben door een ander, en Mimi zich hare plaats met zeer onedele middelen heeft veroverd, en met geweld behouden. Ze heeft schandelijk misbruik gemaakt van Oom's *weeke* hart, hoewel hij in andere buien hevige scènes met haar had.

De menschen die bij Oom kwamen *na* zijn huwelijk vonden natuurlijk niets vreemds in die ze vrouw. Ze stond toen op een zuiver standpunt, en alle scheeve verhoudingen waren voorbij. Zij had haar zin en poseerde zich als Oom's wettige vrouw. Wettig volgens de maatschappelijke normen waar Oom niet aan hechtte, doch hoogst onwettig op zedelijk gebied. Edu heeft haar een brief geschreven, hoewel ze hem den dood van zijn vader niet berichtte, en haar antwoord kreeg ik ter lezing. 't Was honingzoet en vloeide over van liefde. Ook vertelde ze: „Wouter houdt van je, omdat je Dekker's jongen zijt”. Een en ander komt mij vreemd voor wanneer ze toch vertelt dat Edu zoo verdorven is. Gij hebt het zelf gehoord. Enfin! Is het mogelijk enigszins een gevoel van medelijden voor Edu te wekken, eigenlijk beter nog een gevoel van recht en billijkheid.

Het moet Oom bitter gegriefd hebben, dat E.[3] als jongen van 16 jaar hem durfde te weerstaan, en dat hij slaagde om hem te misleiden. Juist voor iemand met zijne gezindheden was dit een soort van doodsteek. Lees zijne beoordeeling over het karakter van Max Havelaar in dit boek. Dit is volkomen waar. Daarin staat al de licht en schaduwzijde van M's karakter, doch een martelaar zoekt men te vergeefs.

Naar een en ander wat ik hoor zou ik bijna vreezen dat Mimi haar pleegkind wil binnensmokkelen.[4] Ze moet 't toch zijn wettige naam laten?[5] Zijn vader is dood en was zeer bekrompen van verstand. Moeder een lichtzinnige ijdele vrouw. Haar man was hier en zij in Wiesbaden. Toen heeft ze omgang gehad met den vader van Wouter, die dit op zijn sterfbed opbiechtte. Een broer van Wouter's natuurlijke vader heeft Oom het huis gegeven. [6] Deze is zeer rijk. De moeder mishandelde het kind

Wouter: mishandeld

en daar is Oom tusschenbeide gekomen. Het kind moet volgens de wet heeten naar zijn moeder's wettige man. Zijn voornaam is ook *niet* Wouter.

Vele groeten van ons allen.

Sietske.

[3] E = Edu

[4] Sietske bedoelt met binnensmokkelen: Wouter de naam Douwes Dekker geven. Maar de poging daartoe via adoptie was al jaren daarvoor mislukt.

[5] Sietske dacht kennelijk dat de moeder van Wouter de jongen ter wereld had gebracht gedurende haar huwelijk met Von Gugel, maar ze was al zeven jaar weduwe en het kind kreeg de (meisjes)naam van zijn moeder: Bermann. De verwekker van Wouter (Eduard Bernhold) heeft het kind drie maanden na zijn geboorte formeel (op 6 maart 1876) als zijn zoon erkend en Wouter heeft dus altijd de naam Bernhold gedragen.

[6] Dit was in werkelijkheid Dr. J. Zürcher die Multatuli het geld daarvoor „leende” zonder verplichting tot rentebetaling of aflossing.

De Multatulianen groeten u allen zeer

48

E. T. HEROWORSHIP

Willem Royaards: declamator

(Bij het bericht, dat Max Havelaar voor het tooneel is bewerkt.)

't Vermaard „Gebet werd tot den draad versleten,
Door goedgezinden, die het heusch niet weten.
De *Minnebrieven* werden Stoffels prooi;
Het achterkleinkind van Batavus vindt ze mooi!
De *Kruissprook* werd gehavend en geschonden
Door declamators, die niet praten konden.
Straks krijgt *Max Havelaar* een groote beurt
En wordt met Tine op 't tooneel gesleurd;
Een rederijker spreekt de Hoofden toe, o crime!
In gechargeerde Multatuli-grime,
Terwijl een ander fraai zijn facie politoert,
En als Saïdjah juffrouw Laps ontvoert...

Zoo eert een dankbaar volk zijn groote geesten.
Gelukkig sterven vóór hun eeuwgetij de meesten
Bedreigde een jubilaris zelf al dat gesmeer,
Hij dankte zeer feestlijk voor de eer.

uit: *Het Vaderland* 1919

De Multatulianen groeten u allen zeer

ALEXANDER COHEN DE SMAAK VAN MULTATULI'S GEESEL 49

In 1898 was de laatste aflevering van Alexander Cohens geschrift *De paradox* verschenen. Mimi had hem er kennelijk een brief over geschreven, ze was enthousiast, ongetwijfeld niet in de laatste plaats omdat de geest van Multatuli over de wateren van de toen nog links-revolutionaire Cohen zweefde. In 1901 zou Cohen onder de titel *Pages Choisis* een bloemlezing van vertaalde Multatulistukken in het licht geven, hij vertelt erover in zijn antwoord van Mimi en spuwt tevens zijn gal over de twee eerdere (1876, gezamenlijk) *Max Havelaar-in-het-Frans*-vertalers: A.J. Nieuwenhuis en H. Crisafulli.

De haat die Alexander Cohen later een reactionaire koers zouden doen varen, is al in zijn antwoord van 2 mei 1900 te vinden. De brieven van Cohen vertonen echter geen schaduw van Multatuli's epistolaire kwaliteiten, het is wellicht daarom dat de meeste nog nooit werden gepubliceerd. De eerste brief aan Mimi Douwes Dekker die in het Multatuli-Museum te vinden is, bevat echter een aantal uitspraken van het soort dat ook latere boeken van Alexander Cohen als *In Opstand* (1932) en *Van anarchist tot monarchist* (1936) tot bijna klassieke uitingen van dwars verstand en gevoel zouden maken.

Zeer geachte mevrouw. Uw liefen vleiend schryven, dat ik gisteren ontving was me héél aangenaam; te meer omdat ik niet erg verwend ben op 't chapitre van waardeerende brieven. 'T prettigst en innigst trof me, aan 't eind, uw: „dag, beste Cohen”. Daaruit en daarin zag ik, meer nog dan in wat u schreef over myn *Paradox* de „verwantschap” waarop u doelde.

Ja, die publicatie, dat kleine geschriftje dat ik in 't leven heb geroepen heeft my in 't leven gehouden en er my mee verzoend toen ik er nl. tot walgens toe beu van geworden was. En 't heeft me tegelyker-tyd tot den rampzaligsten mensch op de wereld gemaakt. Misschien kom ik er eens toe te schryven hoe, maar waarschynlyk is dat niet. Ja, ik betreur voor my, dat u de *Paradox* niet vroeger gekend hebt. Dan was ik by myn bezoek ten uwent, laatst geen vreemde geweest. Maar 'k wil u ook zeggen dat ik, by 't heengaan, my geen vreemde meer gevoelde tegenover u.

Alexander Cohen: dwars verstand en gevoel

Ik behoef u nauwelyks te zeggen dat ook ik niet alles even belangryk vind in myn *Paradox*. Lang niet. By 't overlezen vind ik vaak dingen, die 'k nu en al lang geleden, ongeschreven zou laten. Maar ik lees er ook *met heel veel satisfactie* (en zonder de minste nederigheid) dingen in die me telkens beter bevallen. Wat zegt u van zoo'n presomptie? Nu, ik weet wel dat u daar niets belachelyks in zult zien en wie 't wel belachelyk vind is een kinkel. U zegt: „Ja zeker, uw paradoxen doen me denken aan Dek. Soms door een gedachte, of een zinswending, of een enkel woord.”

Ik vind die opmerking het tegenovergestelde van onaangenaam. Wat me wèl onaangenaam was — en zelfs een oogenblik, een oogenblik maar, verbitterd heeft — was 't oneerlyke verwyf van stelselmatige naäpery van Multatuli. Beter dan wie ook is u in staat de domme gemeenheid van dat verwyf te apprecieeren.

Ik heb het trouwens versmaad er op te antwoorden of me ertegen te verdedigen, op één maal na. Zoodra, in Holland, er iemand uit den hoek komt

De Multatulianen groeten u allen zeer

en er op inslaat met hartstocht, met toorn en met sarcasme en zonder de minste consideratie voor allerlei duffe lamentabele preutschheden, dan roept de heele op haar teenen getrapte kliek, die den nasmaak van Multatuli's geesel nog niet kwyt is: „allemaal naïperry van Multatuli!” — Ik herhaal, 't verwyrt heeft me maar één oogeblik geërgerd, maar dat oogeblik was nog te veel. Ik ben dan ook doorgegaan — en heb er, in het jaar dat ik de *Paradox* heb staande gehouden, heel wat onder hun achterste geschopt. En daar ben ik nu nog bly mee en zal dat myn heele leeven ook wel blyven.

Ik zal u een proefdruk sturen van myn notice (inleiding) voor myn bloemlezing, zoodra ik ze terug heb van de drukkerij nà correctie. Misschien ziet u hier of daar iets te verbeteren. Ik ben er zelf niet erg tevreden over, maar de plaats is me zoo afgemeten. 't Boek mag niet meer dan 'n 350 t 380 blz. inhouden om een deel à f3, 50 te blyven. Ik heb me hoofdzakelyk toegelegd op 't schilderen van 't milieu waar D.D. zyn stryd te voeren had. Dat was noodig, vooral hier in Frankryk, waar ze anders niet zouden begrypen hoe 't noodig was in de jaren 1860-'80 nog dingen te verdedigen (en andere aan te vallen) waarover hier niet meer gesproken wordt. Ik bedoel op 't gebied van *zeden*. Den „Havelaar” kent niemand hier — wat niet erg te betreuren is, gegeven de ergerlyke „vertaling” van Nieuwenhuis en Crisafulli.

Die Crisafulli is trouwens een paar weken geleden gestorven, wat zyn verdiende loon was — al ontving hij 't wat laat — voor zyn knoei-en-prulwerk. Dus was 't ook noodig een tamelyk copieus citaat uit den „Havelaar” op te nemen in de inleiding. Veel bronnen had ik ook niet by de hand — de brieven had ik niet hier — en 'k heb me byna helemaal moeten behelpen met Spohr's boek. En de uitgever (*Mercur de France*) presseert me omdat het al zoo laat in 't seizoen is. Maar ik denk dat 'k myn *keus* van fragmenten en stukken zal aanvullen wat er ontbreekt in de introductie. Ik denk wel dat die keus u zal bevallen. Ik zal u ook den proefdruk sturen van 't geheel, met verzoek onder elk stuk of fragment

aan te willen geven aan welk deel 't ontleend is benevens het jaar van publicatie.

Ik ben druk aan 't corrigeren wat ik altyd een onaangenaam, hoofdbrekend werk vind, te hoofdbrekender omdat ik erg *meticuleus* ben op 't gebied van correctie. Een letter op haar kop of een andere fout maken me woedend.

Ik had plezier van uw plezier over my „afstrie-men” van 't „recht”. Ja, dat was myn eerste haat, collectieve haat. Ik vind de aanmatiging duldeloos van die lui die, *zonder* verantwoordelijkheid, dus *zonder moed*, anderen veroordeelen. Doodstraf of een gulden boete — 't is my 't zelfde. En dan de gemeene harteloosheid van die lui. Bah!

Wilt u my nu en dan eens schryven? dat zou me heel veel genoegen doen. Dank voor uw groet aan myn vrouw, ook van haar. Zy waardeert er de hartelykheid en gemeendheid van. Ze is dapper en superieur.

De *Brieven* ontving ik nog niet. Wat u schryft van Nieuwenhuis doet me plezier. Hy erkent gemakelyker iets *entre quatre yeux*, dan in zyn krant. Daar heeft, helaas, de politicus de overhand op den mensch. Och, die stinkende politiek, die *alles* berft.

Al my excuses voor myn ellendige schrift. Ik begin altyd met myn best te doen om leesbaar te zijn — vooral voor nieuwe correspondenten — maar dan nemen de sleur en de gauwschryvery me weer te pakken en 't wordt onleesbaar.

Schryf gauw weer eens, ja?

Héél, héél hartelyk uw Alexander Cohen
(Paris, le 2-3-1900)

De Multatulianen groeten u allen zeer

ATTE JONGSTRA DE OPENING VAN HET PARASOLSEIZOEN 51

Onze standpunten liggen ver uiteen. Helaas!

Prof.Dr. J.H. van den Berg

Al te lang is de geschiedschrijving — ook waar het Multatuli betreft — beheerst door een gemakzuchtig verticalisme, een lui berusten in het eeuwig op en neer: de chronologie is het fetisch der (literatuur-)historici. Het komt niet in mij op de opeenvolging der dingen te negeren, maar het is mijn overtuiging dat aan de omstandigheden van bijvoorbeeld Multatuli's dood tekort wordt gedaan als men niet onderzoekt welke voorvallen, feiten, gebeurtenissen rond de dagen van zijn sterven verder nog belangrijk zijn. De zijstap verbreedt de blik, ook voor de historicus.

Weinig genoemd, maar tekenend voor de mogelijkheden van het hoofd opzij is het onmiskenbare verband tussen de Frans-Duitse oorlog (1870-'71) en de *mode-cul-de-Paris*, het kussentje onder de vrouwenrok dat de achterste delen ver uit doet staan. Met de invoering in Frankrijk van de *cul-de-Paris*, enkele dagen vóór de Fransen de stad Sedan van een andere kant leerden zien, veranderde het beeld van het thuisfront op slag. Zozeer zelfs dat de Franse troepen zich willig lieten omsingelen. Er werd voor de vorm nog wat geschoten, omdat dat nu eenmaal bij oorlogen hoort. Maar de nieuwe gedachte aan het overhuifd terug naar de vrouwenschoot, de verruimde veiligheid van het verdwijnen, de troost van de *cul-de-Paris* maakte dat de legers onder Napoleon III zich in zonder veel misbaar door de Pruisische kanonnen en geweren lieten overmannen.

De *cul-de-Paris* heeft de Frans-Duitse oorlog in haar voordeel beslist. Aan degenen die niet bereid zijn deze visie te delen, wil ik wel dit zeggen: zonder de schoonheid der parallellie is de geschiedenis een kaal en somber uitzichtje. Ik verwelkom dan ook elke gelijktijdigheid, met open armen en het zou dwaasheid zijn het algemene dwarsliggen in het voorbijgaan een kaarsrecht en flakkerend „Ho!” toe te roepen.

Wie op deze wijze stilstaat bij de dood van Eduard Douwes Dekker (Multatuli) op 27 februari 1887, kan

Robinson Crusoe: geciviliseerde geest

niet heen om het feit dat enkele lagen later in de Nederlandse kranten, weekbladen luide ophef werd gemaakt over de opening van het parasolseizoen. Dankzij het voortreffelijke essay van R.L. Stevenson *The Philosophy of Umbrella's* (1871!) hoeven we niet langer voorbij te zien aan de grote culturele implicaties van de paraplu, respectievelijk parasol. Stevenson demonstreert deze aan de parasol van Robinson Crusoe: „Voor de oppervlakkige beschouwer is de hete zon van Juan Fernandez voldoende aanleiding voor Crusoe's merkwaardige luxe-keuze. Maar dat was het niet: de herinnering aan een verdwenen respectabiliteit riep om een uiterlijk teken, en het

De Multatuliaanen groeten u allen zeer

Multatuliaanse asregen

resultaat was: een paraplu. Crusoe's blader-paraplu is het mooiste denkbare voorbeeld van de uitdrukking van geciviliseerde geest onder barre omstandigheden. In Nederland leek men zich op het eerste gezicht niet zulke barre omstandigheden in het hoofd te halen. De koffienoteringen wekten vertrouwen — herhaaldelijk spreekt men van „coulante” handel — en op 27 februari 1887 werd de zeventigste verjaardag van Koning Willem III groots en schijnbaar opgewekt gevierd. Weber's *Jubelouverture* werd uitgevoerd, Rosiers Faassens *De Militaire Willemsorde* werd gespeeld, gevolgd door een *Feestouverture* van de Nederlandse componist Alexander Boers. Daarop werd door de aanwezigen het Hollandse volkslied aangeheven en „de plechtige en verheffende apotheose met 's Konings buste liep flink van stapel.”

Je zou de tijdspanne tussen half februari en half maart 1887 de „maand der grote mannen” kunnen

noemen. De zeventigste verjaardag van de componist Frans Coenen ging niet ongemerkt voorbij en de eveneens zeventig geworden schilder Johannes Bosboom werd in den brede bedacht, een bijkomstigheid die de toneelschrijver/journalist Johan Gram met tevredenheid deed constateren dat „Nederland zijn groote mannen weet te waardeeren”. Nederland volgde hierin buitenlandse voorbeelden, zij het op haar eigen, bedaarde wijze. Want van welk standpunt onze bustes en standbeelden ook worden beschouwd, ze spreken van de daad zonder tierlantijnen en de droom zonder enge steegjes. Nederlands gedachtengoed toont zich in de eerbewijzen aan haar leidlieden als een kalm rechtuit, zonder hupjes of vreemde stappen. Zoiets biedt voor de historicus van mijn kaliber — ik zeg dat in alle nederigheid — altijd veel houvast.

Belangrijk is in dit verband de Nederlands-Vaticaanse Tentoonstelling die eind maart van dat jaar in de zalen van het voormalig Museum Van der Hoop werd geopend, een uitstalling van de geschenken die Nederland bijeenbracht om het gouden priesterfeest van Paus Leo XIII luister bij te zetten. *De Dames-Vereeniging van het Allerhoogste Sacrament* leverde ter versiering van behoeftige kerken fraaie kleedjes, geheel volgens de wetten van ons vaderlands haken naar naastenliefde. En de tentoongestelde bronzen statuen van de beeldhouwer Joh. Th. Straché uit 's Hertogenbosch mochten dan Paus Adrianus VI tot onderwerp hebben, een groot voorstander van de zonder overdrijving decadente Maria-verering: in de gelaatstreken herkennen we de vaderlandse uitgestrekenheid van de beeldhouwer zelf, en aan de hoop daarin kunnen het voetstuk van groen marmer en de koperen reliëfs niet veel veranderen.

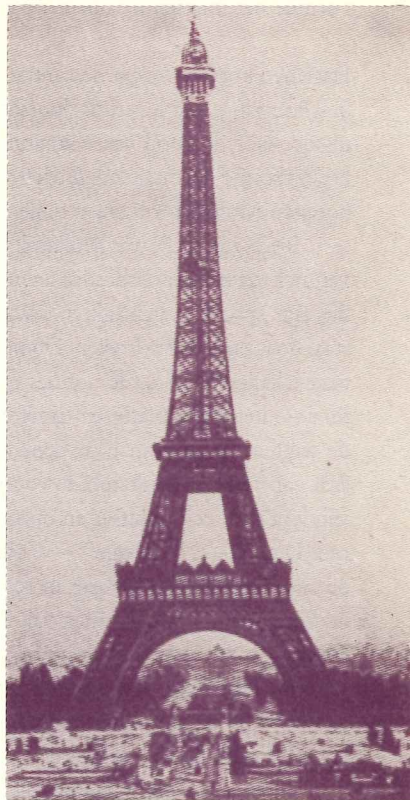
Toch was het Nederlands gemoed niet het rimpelloos en vastberaden vijfvertje, waar men zich hier zo veel en graag in spiegelt. Er school iets gretigs in het ophemelen van oude mannen, een terugwillen naar vervlogen kinderstoeltjes, geuren uit moeders keuken en oude weemoed over bewolkt verschiet. Onder de oppervlakte leefde de angst, die zeurende

onrust die de schaarse denkers onder ons nu eenmaal graag een bezorgd en dwars stapje laat doen, krakend in een kamgaren jas, met een paraplu of parasol voor het onvermijdelijke evenwicht. Wie de kranten leest vindt daar veel bewijzen van. Zo constateerde in februari 1887 de letterkundige Jan ten Brink al met zorg dat het „onzedige” naturalisme was uitgemond in misschien nog wel groter kwaad, het door de negatieve literatuur van Baudelaire en Poe geïnspireerde „raffinisme” van iemand als Barbey D’Aurevilly, een man zonder weet van God en gebod. En over Zola’s elk moment verwachte roman *La Terre* schreef dezelfde Ten Brink: „Het is te vreezen dat dit allerlei stuitende vuilheden zal bevatten.” Ook maakten de kranten uitvoerig melding van het begrijpelijk protest dat in Parijs was opgegaan tegen de plannen met een toren, ontworpen door de Franse ingenieur Eiffel. Om deze te kunnen bekostigen, zou hij twintig jaar lang als toeristische attractie worden geëxploiteerd. Daartegen verzetten zich een aantal kunstenaars, waaronder Gounoud, Dumas fils, Sardou en Sully Prudhomme. Het driehonderd meter hoge gevaarte moest de vlucht van kennis omtrent gietijzerconstructies tonen en was bedoeld als symbool van de voorname plaats van Frankrijk onder de industriële naties. Maar genoemde kunstenaars zij beschouwden dit monstreuze bouwwerk als symbool van menselijke hoogmoed en — vooral — de ondergang van een beschaving.

De bijnaam was gauw gevonden: Eiffels „Toren van Babel”.

Dat laatste getuigde natuurlijk van Franse om-slag, maar in vorige perioden hadden veranderingen in Frankrijk echter vrijwel gelijktijdige gevolgen in Nederland gehad. Franse *hooligans* vonden zeer snel Hollandse tegenvoeters, terroristische gedachten zoals die bijvoorbeeld door de Fransman Proudhon waren geuit, schoten dadelijk wortel en vonden niet in de laatste plaats in het Nederland van 1887 een giftige bloei in het socialisme, een stroming die in uiterste consequentie het einde van een gezonde beschaving betekent.

In begin maart 1887 dacht men na over de barre

Eiffels Toren van Babel

omstandigheden bij definitief verval der beschaving.

Dat mag alleen al blijken uit het feit dat in die dagen in het Amsterdamse Plantage-panorama *De verwoesting van Pompeï* getoond werd, en het ging hierbij zeker om méér dan „zo-maar-een-expositie”. Er heerste angst onder de bevolking. Het panorama over de ondergang van Pompeï werd in de pers als „levendig stoffaadje” beschreven, met een „matheid van toon” die verklaard werd uit de overwinning op „de onschilderbaarheid van de aschregen”. Dit tafereeltje was zelfs zo naar het leven geconterfeit, dat vele bezoekers met paraplu werden waargenomen, als om zich te beschermen tegen een regen van de as, waarin een maatschappij, gebouwd op wederzijds respect, spoedig zou verkeren.

De tentoonstelling van *De ondergang van Pompeï*

De Multatulianen groeten u allen zeer

vormde het startschot voor het parasol-seizoen.

Daarmee komen we bij de centrale vraag van deze beschouwing: wat levert de doorsnee der geschiedenis op voor de dood van Multatuli? Is het bijvoorbeeld vreemd dat omstandigheden tot grote aarzeling noopten Multatuli's bestaan te herdenken?

Sinds zijn *Ideën* was Multatuli de woordvoerder van zich vrijdenker of socialist noemende terroristen, die zijn spreuken gebruikten voor de roep de bestaande waarden af te breken. Door zijn ontregelende maatschappelijke/sociale notities en — in de literatuur — het stelselmatig en opzettelijk negeren van de wetten van de roman (ik denk aan *Millioenenstudien* van 1871) is Multatuli de voornaamste hooligan van zijn tijd, een ophitser en opruier, vergelijkbaar met Daniël — „le Rouge” — Cohn Bendit tijdens de ongeregelheden te Parijs in 1968. Multatuli was de figuur achter de schermen van het socialisme, de kwade genius, erop uit de ondergang van de beschaafde Hollandse samenleving te bewerkstelligen, een werking die nog doorging toen hij zelf al in het Duitse Gotha was gecremeerd.

Is het een wonder dat zij, die een samenleving van grote achting en wederzijds respect in hun grote mannen huldigden, de paraplu opstaken om zich te beschermen tegen de asregen die Multatuli en de zijnen wilden laten neerdalen? En dat alle zonneschermen de dood van de „afbreker uit Nieder-Ingelheim” met Pompeïsch stijlzwijgen passeerden?

Het zijn vragen die ook in verticale zin (het jaartal 1871 doemt immers in alle beschouwingen ter zake voortdurend op) beslist met „Nee!” moeten worden beantwoord. Maar voor juist begrip van dit „Nee!” bieden de maanden februari en maart 1887 een grote mate van historische zekerheid.

De Multatulianen groeten u allen zeer

DE VISIE VAN LEPUSE

55

MULTAPATIOR.

MULTATULI.

De visie van de heer Lepuse (?) op de achtergronden van het pseudoniem Multatuli. Een eerste schuilnaam — Multapator: „Ik kan veel verdragen” — blijkt in praktijk niet te voldoen. Er is trouwens al iemand met dat pseudoniem, de heer L. Phillippona, liberaal-katholiek handelsreiziger te Boxtel (NB), die ironisch genoeg een brochure schreef onder de titel *Strijd tegen misbruik van sterke drank en openbare dronkenschap* (1875).

Het pseudoniem Multatuli past op den duur beter, maar dankzij de heer Lepuse weten we nu dat al dat lijden door eigen schuld is veroorzaakt.

Een van de trouwste correspondenten (1932-1951) van het bestuur van het Multatuli-genootschap is de Driebergense Luthers-diakones J.F. Drughorn. Uitgebreid vertelt ze in haar vaak vele bladzijden beslaande epistels over haar bekommerde bestaan, maar tevens zet ze in evenveel pagina's haar eigenzinnige opvattingen uiteen over Multatuli's plaats in de wereldgeschiedenis. Haar getalsmystieke visie ging zó voorbij aan de gebaande literair-historische paden, dat het toenmalig bestuur niet anders dan enigszins gegeneerd wist te reageren. Dat neemt niet weg dat de „tijdrekening” van „Intellettuale” (zoals de zuster zichzelf graag noemde) veel artistiek gevoel voor historische verhoudingen verraad.

OVER MULTATULI

Redactie: Eep Francken, Em. Kummer en
Dik van der Meulen

Uitgever: Huis aan de Drie Grachten,
O.Z. Voorburgwal 249, 1012 EZ Amsterdam
Telefoon 020-24 57 81

losse nummers kosten f15,-
jaarabonnementen (twee delen) f22,50

In maart verschijnt nummer 24

OVER MULTATULI verschijnt met steun van het Ministerie
van w.v.c.

Ondergetekende wil zich abonneren op **OVER MULTATULI**

Naam:

Adres:

Plaats & postcode:

over
Multatuli
24

Multatuli-literatuur 1948-1977

Lijst der geschriften van en over Eduard Douwes Dekker

door P.C. van der Plank – met medewerking van A.J.M. Caspers en F.J. Krol

100 genummerde exemplaren, 319 pags, gebonden, ISBN 90.6388.072.3. Prijs f125,-
gebrosheerd, ISBN 90.6388.122.3. Prijs f 60,-

Deze uitgebreide bibliografie sluit aan bij De Mare, Leiden, 1948

HUISAANDEDRIEGRACHTEN

OUDEZIJD S VOORBURGWAL 249, 1012 EZ AMSTERDAM 020 - 24 57 81

